This PDF you are browsing now is a digitized copy of rare books and manuscripts from the Jnanayogi Dr. Shrikant Jichkar Knowledge Resource Center Library located in Kavikulaguru Kalidas Sanskrit University Ramtek, Maharashtra.

KKSU University (1997- Present) in Ramtek, Maharashtra is an institution dedicated to the advanced learning of Sanskrit.
The University Collection is offered freely to the Community of Scholars with the intent to promote Sanskrit Learning.

Website
https://kksu.co.in/

Digitization was executed by NMM

https://www.namami.gov.in/

Sincerely,

Prof. Shrinivasa Varkhedi
Hon'ble Vice-Chancellor

Dr. Deepak Kapade
Librarian

Digital Uploaded by eGangotri Digital Preservation Trust, New Delhi
https://egangotri.wordpress.com/

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

Checked 2012

कविकुलगुरु कालिदास संस्कृत विश्वविद्यालय, रामटेक
हस्तलिखित संग्रह

दाखल क्र M160 विषय वैदिक

नाव. हिरण्यकेशीय पशुबंध प्रयोग Mss

लेखक/लिपीकार श. अ. जोशी.

पृष्ठ 64 काळ शके 1874 पूर्ण/~~अपूर्ण~~

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

M160

ॐ

॥ अथ हिरण्यकेशी पशुबंध प्रयोग प्रारंभः ॥

–राः अः जोशी–

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ श्रीगणेशायनमः ॥ ॐ हिरण्यकेशी सूत्रानुसारि निरूढ पशुबंध प्रयोगः ॥ यजमानः ॥

आचम्य तीर्थेन प्रविश्यापरेण गार्हपत्यं दर्भेष्वासीनो दर्भान्धारयमाणः पत्न्यासह
प्राणानायम्य श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं ऐंद्राग्नेन निरूढपशुबंधेन यक्ष्ये ॥ गणेशं संपूज्य
तत ऋत्विग्वरणं ॥ अस्मिन्नैंद्राग्न निरूढ पशुबंध कर्मण्यध्वर्युत्वा मह्ं वृणे ॥
इत्यध्वर्युं वृणुयात् ॥ एवं ब्रह्माणं होतारमाग्नीध्रं प्रतिप्रस्थातारं मैत्रावरुणंच वृणुयात् ॥
ततस्तान् गंधवस्त्रालंकारादिभिः पूजयेत् ॥ अध्वर्युः ॥ तूष्णीमसिदमादाय तूष्णीं
गार्हपत्ये निष्टप्य तूष्णीमिष्टि॰यतिरिक्त पूर्णाहुति होमकर्मांत पर्याप्तान्दर्भांछित्वा
बध्वाप उप स्पृशति तत आहवनीयादि क्रमेणाग्नीन्परिस्तीर्य ब्रह्म यजमानयोः
सदने कृत्वा ब्रह्मयजमानावुपवेश्य पत्नींचोत्तरेण गार्हपत्यं दर्भांस्संस्तीर्य तेषु
पात्राणि प्रयुनक्ति ॥ स्फ्यं शम्यामग्निं परशुं स्रुवं जुहू मग्निहोत्र हवणी माज्य ॥ १॥

स्थालीं प्रथमप्रयोगे चतुः पंचाशत्समिधः समिद्द्वयं उपवेशं संमार्ग दर्भान वज्वल
न दर्भांश्चासादयेत् ॥ ॰ग्रहपक्षे उदुंबरशाखाञ्चासादयेत् ॥ तूष्णीं प्रोक्षणीः संस्कृत्यो
त्तानानि पात्राणि प्रोक्ष्य स्रुवं जुहूंच संमृज्य संमार्गानग्नावाधाय पवित्रांतर्हिता
माज्यस्थाल्या माज्यं निरूप्येत्यादि पवित्रे प्रोक्ष्याग्नावाधायेत्यंतं कृत्वा ॥ आहव
नीयं परिस्तीर्य तूष्णीं स्मार्तावृता परिषिच्य सकृद्गृहीत्वैकां समिधमाधाया
ग्रेणाहवनीयं परीत्य दक्षिणतस्तिष्ठन् ॥ सूर्यंते चक्षुः ॥ वातं प्राणः ॥ द्यां पृष्ठं ॥ अं
तरिक्षमात्मा ॥ अंगैर्यज्ञं ॥ पृथिवीं शरीरैः ॥ वाचस्पतेच्छिद्रया वाचा ॥ अ
च्छिद्रया जुह्वा ॥ दिविदेवावृधं होत्रा मेरयस्वैहो ॥ स्वाहाकारांतं वाक्यशोमन स्वा
सैव पठित्वा जुहोति ॥ वाचस्पतये ब्राह्मण इदं॰ परिस्तरणानि विसृज्योत्तर परि
षेकं कुर्यात् ॥ ततोन्वारंभणीयास्थ्यां दक्षिणारहितां पशु इष्टिं कुर्यात् ॥ तस्याः
प्रयोगः ॥ अंगत्वान्नसंकल्पः ॥ पौर्णमासंतंत्रं ॥ समाग्ने॰ उत्तममध यज्ञाय॰ इमा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

हि॰ पशु
॥२॥
प्रयोगः

मूर्जंये प्रविष्ठां:॰ वहत्वन्वारंभणीये ष्टीयः हवि रिद मेषां मयि ॥ बर्हिराहरणं ॥
बर्हिषाव्रतं ॥ पंचदश समिधेन्यः ॥ प्रकृतिवदिध्माहरणं ॥ वेदं कृत्वा परिस्तृ
णाति नो भावरनी ॥ कर्मणेवां॰ यज्ञस्य॰ सदने ॥ पात्रप्रयोगे ॥ स्फ्यः एका
दश कपालानि ॥ अग्निहोत्रहवणी मित्यादि ॥ अन्वाहार्यस्थाली चतुर्धाकर
ण पात्र ववर्जं ॥ प्रकृतिवत् ॥ भूपते॰ पवित्र करणादि ॥ निर्वापे ॥ देवस्यत्वा
स॰ भ्या मग्ना विष्णुभ्यां जुष्टं निर्वपामि ॥ इदं देवाना मित्यादि ॥ परिदाने ॥
अग्नी विष्णू हव्यं रक्षेथां ॥ सधूका या मित्यादि ॥ प्रोक्षणे ॥ देवस्यत्वा स॰
भ्यां वो जुष्टं प्रोक्ष्याम्यग्ना विष्णुभ्यां ॥ शुंधत्व मित्यादि ॥ उपधाने ॥ अग्नी
षोमीयवदेकादश कपालान्युपदधाति ॥ एक पुरोडाशत्वा न विभागा निर्दशौ
॥ अभिघारणे ॥ प्रियेण नाम्नां प्रि॰ सद आसीदतु ॥ इत्यासादनं ॥ प्रजापति ॥२॥.
रसि॰ अयं यज्ञः॰ विहृत्य चतुर्होतारौ ॥ अयं वेद इत्यादि ॥ अग्नाविष्णुभ्यां

अनुब्रूहि ॥ अग्नाविष्णू यजा ॥ अग्नाविष्णुभ्या मिदं॰ अग्ना विष्णो रहं देव
यज्यया वृत्रहा भूयासं ॥ अविरुज्य प्राशित्रं ॥ न चतुर्धाकरणं ॥ इदं यजमा
नस्य ॥ अग्रेणाहवनीयं वेदेन यजमानभागं परिहरति ॥ न दक्षिणा ॥ हविः
शेषोद्वासनादि ॥ सूक्तवाके ॥ अग्नाविष्णुभ्या मिदं ॥ अग्ना विष्णो रह मुज्जि
ति मनुज्जेषं ॥ चत्वारः पत्नीसंयाजाः ॥ देवानां पत्नीना मग्ने र्गृहपतये
श्च देवानां पत्नी रग्नि र्गृहपति॰ यासं ॥ इति समस्तानुमंत्रण मेव ॥ नपा
र्णः ॥ वेदस्तरणानुमंत्रणे त्वया वेदिमिति मंत्रः संतनोतीत्यंतः ॥ सि
द्धमिष्टिः संतिष्ठते ॥ अपि वेष्टि करणाशक्तौ संस्कृतादाज्या च्चतुर्गृहीतं
गृहीत्वा दर्विहोमधर्मेणाहवनीये जुहोति ॥ अग्नाविष्णू महि धाम प्रियं वां वी
थो घृतस्य गुह्या जुषाणा ॥ दमेदमे सुष्टुती र्वावृधाना प्रति वां जिह्वा घृत मुच्चरण्ये
त्स्वाहा ॥ अग्नाविष्णुभ्या मिदं॰ ॥ इष्यव शेषस्याहुत्यवशिष्टस्य वाज्यशे

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

हिं० पशु षंप्रज्ञातं निदधाति ॥ आहवनीयं परिस्तीर्य परिषिच्य समिध माधायाग्रेणा प्रयोग
॥३॥ हवनीयं परीत्य दक्षिणतस्तिष्ठन् ॥ उरु विष्णो विक्रमस्वो रुक्षया यनः कृधि
॥ घृतं घृतयोने पिब पप्रयज्ञपतिं तिरस्वाहा ॥ स्रुवेण यूपाहुतिं जुहोति ॥ विष्ण
वइदं० ॥ आज्यशेषं स्रुवं पूर्वाहुतदर्भमुष्टिंचादत्ते तक्ष्णे परशुंप्रयच्छति ॥
यत्रयूपंछेत्स्यंतोभवंति तस्मिन्प्रदेशं ब्रह्म यजमानाध्वर्यवस्तक्षाच गच्छंति
॥ अध्वर्युः ॥ व्यवराध्यन्यूप्यान्वृक्षानतिक्रम्य यजुरुर्ध्वऊर्ध्वशकल
ऊर्ध्वशाखस्तं वृश्चेत ॥ पालाशो निरूढ पशुबंधस्य यूपः ॥ उपस्थानमारभ्य चषा
लकरणांतं यूप्य वृक्षस्य दक्षिणतो ब्रह्म यजमानावुपविशतः ॥ अध्वर्युः ॥
अत्यंन्यानगांनान्यानुपागामर्वाक् त्वा परैरविदं परोवैरैस्तं त्वा जुषे वैष्णवं दे
वयज्यायै ॥ यं ओषयते तं यूप वृक्षमुपतिष्ठते ॥ देवस्त्वा सविता मध्वानक्तु ॥
स्रुवेण गुल्फदघ्ने जानुदघ्नेवा पर्यणक्ति ॥ ओषधे त्रायस्वैनं ॥ ऊर्ध्वाग्रामोष ॥३॥.

धिमंतर्दधाति ॥ स्वधिते मैनंं हिंसीः ॥ परशुना प्रहरति ॥ सकृन्मंत्रः ॥
यः अपउपस्पृश्य ॥ प्रथमः शकलः परापतति तमुपयच्छते ॥ दिवमग्रेण माले
खीरंतरिक्षं मध्येन मा हिंसीः पृथिव्या संभव ॥ प्रांचमुदंचं वा प्रहापयति
॥ अवशिष्टं वृक्षस्थाणुमावृश्चनं ॥ तत्परिस्तीर्य तूष्णीं परिषिच्य तदग्रेणग
त्वा दक्षिणतस्तिष्ठन् ॥ वनस्पते शतवल्शो विरोह स्वाहा ॥ स्रुवेणैनतस्मि
न्नाव्रश्चने जुहोति ॥ वनस्पतय इदं० ॥ यूपमंतरा कुर्वन्नेत्य परिस्तरणानि
विसृज्योत्तरपरिषेकं कुर्यात् ॥ सहस्रवल्शा विवयंं रुहेम ॥ आत्मानं प्र
त्यभिमृश्यापउपस्पृश्य ॥ यं त्वायंं स्वधितिस्तेतिजानः प्रणिनाय महते सौ
भगाय ॥ अधस्तादारभ्योर्ध्वं परशुना यूपशाखाच्छिनत्ति ॥ उदकस्पर्शः ॥
एकं ॥ द्वे ॥ त्रीणि ॥ चत्वारि ॥ इत्यरत्निमितेन दंडेन यूपं मिनोति ॥ उपरेण सह
संख्या ॥ अच्छिन्नो रायः सुवीरः ॥ अग्रं परिवासयति ॥ उदकस्पर्शः ॥ तत

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ हि॰ पशु॰
॥ ४ ॥

स्ताक्षा यूपं नाति स्थूलं नात्यणुम तंष्ट मुपरं पुरः पुरोणीया ऽस्सं अष्टाश्रिं तक्ष्णोति ॥ प्रयोग ॥
ततस्तस्यैव वृक्षस्याग्रतो दशांगुलं मध्ये संनतं चषालं करोति ॥ यावदिदं प्रथम
मंगुलिकांडं तावदूर्ध्वं चषाला यूपस्यातिरेचयति ॥ ततोऽद्व्यंगुलं त्र्यंगुलं चतुरंगु
लं वा तक्षण जनित शकलानामन्यतस्वरुं करोति ॥ परिकर्मणो यूपऽस्वरुं च
षालं प्रथमपरा पातितऽशकलमधिमंथनार्थं शकलं चादाय शालां गच्छंति ॥ अध्व
र्युः ॥ तूष्णीमस्यिदमादाय तूष्णीं गार्हपत्येनिष्टप्य वेदार्थं दर्भानाहृत्य वेदोसि येनत्व
मिति वेदं करोति ॥ अग्रेणाहवनीयं वक्ष्यमाणप्रकारेण शौल्वेन मानेन वेदिं
संपाद्य वेदाग्र परिवासनं करोति ॥ यजमानः ॥ इदं तस्मै॰ अध्वर्युः ॥ वेदेन वेदि
मित्यादि सर्व दर्भशेषऽहरति इत्यंतं कृत्वा ॥ ऋतमसीति पूर्वपरिग्रहः ॥ प्राचीं वे यऽ
सवित्यादि अभि गार्हपत्य मित्यंतं लुप्यते ॥ असंनता भवति ॥ एतावान् शेषो भवति ॥ ४ ॥
॥ इमां नरा इत्यादि यत्प्रागुत्तरस्मात्परिग्राहात्तत्कृत्वा ॥ पूर्वार्धे वेदेर्यूपावटायाव

काशमवशिष्य मध्यतः संचारार्थमपि स्थलमवशिष्य शम्यया उत्तरवेदिं विमिमीते ॥ उत्तर
वेदिस्थानस्य पुरस्तादुदीचीनकुंबाऽशम्यां निधाय ॥ वित्तायनी मेसि ॥ स्फ्येनो
दीचीं लेखां लिखति ॥ शम्याया अभ्यंतरं परिलेखनऽसर्वत्र ॥ उदकस्पर्शः ॥
सर्वत्र परिलेखने ॥ दक्षिणतः प्राचीनकुंबां निधाय ॥ तिक्तायनी मेसि ॥ दक्षिणतः
प्राचीं ॥ पश्चादुदीचीनकुंबां निधाय ॥ अवतान्मा नाथितं ॥ पश्चादुदीचीम् ॥
आगत्य उत्तर अग्रेणोत्तरं वेदिदेशं पृष्ठ्या सूत्रस्योत्तरं विधा वायव्यां दिशि प्रांमुख उपविष्टः उत्तरतः
प्राचीनकुंबां निधाय ॥ अवतां मा व्यथितं ॥ उत्तरतः प्राचीं ॥ तत उत्तरेणोत्तरं
वेधऽसंप्रक्रमे चात्वालस्तूष्णीं परिलिखति इत्यन्तम् ॥ ततस्फ्यऽशम्यां निधाय ॥
देवस्य त्वा सवितुः प्र॰ ददे ॥ अभ्रिमादाय ॥ विदेरग्निर्नभो नाम ॥ चात्वालं जा
नुदघ्नं त्रिवितस्तं वा खात्वा ॥ संक्रमं त्रः ॥ उदकस्पर्शः ॥ अग्ने अंगिरः ॥ अभ्रिं
प्रहरति ॥ योस्यां पृथिव्यामसि ॥ पाऽसूनआहस्तेन चादत्ते ॥ आयुषा नाम्ने
हि ॥ हरति ॥ यत्तेनाधृष्टं नाम यज्ञियं तेन त्वा दधे ॥ उत्तरवेद्यां निवपति ॥ अग्ने

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

हि॰ पशु

॥५॥

अंगिर इत्याद्येवं द्वितीयं तृतीयंच हरति ॥ यो द्वितीयस्यामिति द्वितीये मंत्रसंनामः
॥ यस्तृतीयस्यां मितितृतीये ॥ तूष्णींचतुर्थं ॥ सिंहीरसिमाहिषीरसि ॥ उत्तर
वेदिंचतुरश्रां करोति ॥ उरु प्रथस्वोरुते यज्ञपतिः प्रथतां ॥ यावत्कृतशम्या
भ्यंतररेखा व्यापिनीं करोति ॥ ध्रुवासि ॥ शम्यायासंहंति ॥ देवेभ्यः कल्प
स्व ॥ यथा विशीर्णा न स्यात्तथा समर्थयति प्रांतलेपेन ॥ देवेभ्यः शुंधस्व ॥
असंस्कृताभिरद्भिः प्रोक्षति ॥ देवेभ्यः शुंभस्व ॥ मृत्पांसुभिरुपरिष्टाद्युक्तां
करोति ॥ यत्तेक्रूरं यदास्थितंतत्त आप्यायतां तत्त एतेन शुंधतां ॥ पुनरेवाद्भि
रवोक्षति ॥ अत्राप्यसंस्कृता एवापः ॥ उत्तरवेदेर्दक्षिणत उत्तरतो वा स्फ्ये
नैकस्फ्यां निःसार्य ॥ आग्नीध्रं निर्वहत ॥ अपांशेषं निनयति ॥ विभ्राड्
बृहत्पिबतु सोम्यं मध्वायुर्दधद्यज्ञपतावविह्रुतं ॥ वातजूतो यो अभिरक्षतु
त्मना प्रजाः पिपर्ति बहुधा विराजति ॥ उत्तरवेद्यां तान्मृज्जलैर्दृढान्क ॥५॥
रोति ॥ चतुःशिखंडे युवतीकनीने घृतप्रतीके भुवनस्य मध्ये ॥ तयोर्देवा अ

धिसंवसंत उत्तमे नाक इह मादयंतां ॥ वेदिमुत्तरवेदिंच संमृशति ॥ सकृ
न्मंत्रः ॥ उत्तरवेद्यां मध्ये गोष्पदमात्रीं अश्वशफमात्रीं प्रादेशमात्रीं वा चतु
रश्रामुत्तरनाभिं करोति ॥ लौकिकाभ्यां पवित्राभ्यां तूष्णीमग्निहोत्रहवण्यां
प्रोक्षणीः संस्कृत्य प्रतिदिशं अनुक्राममुत्तरवेदिं प्रोक्षति ॥ इंद्रघोषस्त्वा
वसुभिः पुरस्तात्पातु ॥ पुरस्तात्प्रोक्षति ॥ मनोजवास्त्वा पितृभिर्दक्षिण
तः पातु ॥ दक्षिणतः ॥ प्रचेतास्त्वा रुद्रैः पश्चात्पातु ॥ पश्चात् ॥ विश्वकर्मा
त्वादित्यैरुत्तरतः पातु ॥ उत्तरतः ॥ त्वष्टा त्वा रूपैरुपरिष्टात्पातु ॥ पश्चा
दारभ्य वेद्या मध्यभागं प्रोक्षति ॥ पूर्ववत्स्फ्येन लेखामालिख्य ॥ आग्नीध्रं
प्रं निर्वहत ॥ पूर्ववत्प्रोक्षणीशेषं निनयति ॥ उदुंबरशाखाभिरुत्तरवेदि
माच्छादयति ॥ यदि॰ ग्रहसाद्यः पशुः ॥ न साद्यस्कालत्व आच्छादनम् ॥

प्रयोग

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

हि० पशु

॥ ६ ॥

द्विदिनेसाद्यत्वेश्चोग्निप्रणयनादि ॥(सद्यस्कालत्वेश्चोग्निप्रणयनादि)॥ स

द्यस्कालत्वे तदानीमेव ॥ उत्तरेण गार्हपत्यं दर्भान्संस्तीर्य तत्रपात्राणिप्र

युनक्ति ॥ स्रुवंजुहूमग्निहोत्रहवणीमाज्यस्थालीमेकविंशति समिधः

संमार्गदर्भानवज्वलनदर्भानुपवेषमग्न्युद्धरणार्थं पात्रंप्रणयनीयामिध्म

मुपयमनीः सिकताः हिरण्यं पौतुद्रवान्परिधीन्शुक्लामूर्णा स्तुकांगुग्गु

लुसुगंधितेजनं उपसमिंधनार्थानियज्ञियवृक्षकाष्ठानिचासादयति॥

प्राकृताहवनीयस्य दक्षिणतोब्रह्म यजमानावुपवेश्य स्वस्थाने पत्नीं

चोपवेश्य पवित्रकरणादि पवित्रे अन्वाधाये त्यंतं कृत्वा ॥ आहव

नीयेग्निप्रणयनान्यादीपयति सिकताश्चोपयमनीरुपकल्पयतउध

च्छतीध्ममुपयच्छत्युपयमनीरुपयतेन्येन धार्यमाणे ॥ आहवनीयं परि

स्तीर्य परिषिच्य सकृद्गृहीत्वा सामिधमाधायाग्रेणाहवनीयं परीत्य दक्षिण

तः स्तिष्ठन् ॥ यत्ते पावक चकृमा कच्चिदागः पूर्वीयत्संन परोभवासि ॥ ॥ ६ ॥

प्रयोगः

घृतेनत्वं तनुवौ वर्धयस्व मामा हिंसी रधिगतं पुरस्तात्स्वाहा ॥ उद्यतहोमं

जुहोति ॥ अपादानाय पावकायेदं० अग्रेणोत्तरं वेदिं स्वस्थानमेत्य परि

स्तरणानि विसृज्य पूर्ववत्परिषिंचति ॥ स्वहस्तेग्निं गृहीत्वा ॥ होतरे ३

हि होतारमामंत्र्य ॥ अग्नये प्रणीयमानायानुब्रु ३ हि ॥ त्रिरनूक्ताया ं

हरत्युत्तरवेदिं प्राप्यान्यहस्तेग्निं दत्वा जुह्वां पंचगृहीत्वा हिरण्यमंत

र्धायाश्रोण्योत्तरवेदिं व्याघारयति विग्राहं ॥ सिंहीरसि सपत्नसाही

स्वाहा ॥ दक्षिणेंसे ॥ सिंहीरसि सुप्रजावनिस्वाहा ॥ उत्तरस्या

ं श्रोण्यां ॥ सिंहीरसि रायस्पोषवनिस्वाहा ॥ दक्षिणस्यां श्रोण्यां

॥ सिंहीरस्यादित्यवनिस्वाहा ॥ उत्तरेंसे ॥ सिंहीरस्यावह

देवान्देवयते यजमानाय स्वाहा ॥ मध्ये ॥ सर्वश्रोत्तरवेद्या इदं नमम॥

भूतेभ्यस्त्वा ॥ आवृत्यास्रुचं हिरण्यंचोद्गृह्य ॥ यजमानः भूतेभ्य इदं०

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

पौतुद्रवैः परिधिभिः परिदधाति ॥ विश्वायुरसि पृथिवीं दृंह ॥ मध्यमं
परिदधाति ॥ यजमानः अस्मिन्यज्ञ उपभूय इन्नु मे ऽविक्षोभाय परिधीन्दधामि
॥ धर्ता धरुणो धरीयानग्निर्द्वेषोऽसि निरितो नुदाते ॥ ध्रुवोऽसि ध्रु० ॥ अध्वर्युः
ध्रुवं क्षितिरस्यन्तरिक्षं दृंह ॥ दक्षिणा दर्वी ॥ यज० अस्मिन्यज्ञ० उग्रोऽस्युग्रो
॥ अध्वर्युः ॥ अच्युतक्षिदसि दिवं दृंह ॥ उत्तरा दर्वी ॥ यज० अस्मि० अभि
भूर ॥ अध्वर्युः ॥ अग्नेर्भस्मास्यग्नेः पुरीषमसि ॥ गुग्गुलु सुगंधि ते
जन मूर्णास्तुका चैतान्संभारानेकीकृत्यायतने निवपति ॥ ऊर्णावंतं प्र
थमः सीद योनिमिति होत्रोच्यमाने ॥ यज्ञ प्रतितिष्ठ सुमतौ सुशेवा आ
त्वा वसूनि पुरुधा विशंतु ॥ दीर्घमायुर्यजमानाय कृण्वन्नधामृतेन
जरितारमंधि यज्ञः प्रत्यष्ठात् ॥ संभारेष्वग्निं प्रतिष्ठापयति ॥ यजमानः
॥ युनज्मि त्वा ब्रह्मणा दैव्येन हव्यायास्मै वोढवे जातवेदः ॥ इंधानास्त्वा सु

प्रजसः सुवीरा ज्योग्जीवेम बलिहृतो वयं ते ॥ यन्मे अग्ने अस्य यज्ञस्य रि
ष्याद्यद्वा स्कंदादाज्यस्योत विष्णो ॥ अध्वर्युः ॥ अग्नेः कुलायमसि ॥ आय
तन एव दक्षिणत उपयमनीरुपनिवपति ॥ मनुष्वत्त्वा निधीमहि मनुष्वत्
समिधीमहि ॥ अग्ने मनुष्वदंगिरो देवान्देवायते यज ॥ आसादितैः काष्ठै
रुपसंमिधे ॥ तमग्निं परिस्तीर्य परिषिच्य चतुर्गृहीतं गृहीत्वा चतस्रः
समिधोऽभ्याधाय दर्विहोमधर्मेण चतस्रोऽतिमुक्तीर्जुहोति ॥ अग्निर्यज्ञं
नयतु प्रजानन् मैनं यज्ञहनो विदन् ॥ देवेभ्यो यज्ञं प्रब्रूतात्प्रप्र यज्ञप
तिं तिर स्वाहा ॥ अग्नय० ॥ वायुर्यज्ञं नयतु० तिर स्वाहा ॥ वायव इ० ॥
आदित्यो यज्ञं नयतु० तिर स्वाहा ॥ आदित्यायेदं० ॥ यज्ञो यज्ञं नयतु
प्रजानम्० तिर स्वाहा ॥ यज्ञायेदं न मम ॥ जुहूं स्रुवं च संमृज्य चतुर्गृ
हीतेनाष्टगृहीतेन द्वादशगृहीतेन वा स्रुचं पूरयित्वा समिधमाधाय दर्वि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

होम धर्मेण जुहोति ॥ सप्तते अग्ने समिधः सप्त जिह्वा० रापृणस्वा घृतेन स्वा
हा ॥ सप्तवतेग्नय इदं० ॥ परिस्तरणानि विसृज्य पूर्ववत्परिषिंचाति ॥ एषो
त्राहवनीयो यतः प्रणीयते स गार्हपत्यो नाग्निहोत्रे ॥ तथा च कालेग्निहोत्रं
कर्तव्यं तंत्र मध्येपि ॥ तच्च प्राकृतेष्वेव ॥ पाशुके वितते तंत्रे होमकाल
उपस्थिते ॥ अपरेष्वेव होतव्यं न त्वेबोत्तरवेदिके ॥ कर्मप्रयुक्त प्रायश्चित्त
होमस्त्वौत्तर वेदिक एव ॥ ममाग्ने० अद्य यज्ञाय० इमामूर्जं यथातिथि ॥ पा
शुबंधः हविरिदमेषां मयि ॥ अंतराग्नी इत्यादि ॥ न वेदिकरणं देवस्यत्वे
त्यासिदादानादि ॥ बर्हिराहरणोत्तरं तूष्णीं प्लक्षशाखाहरणं ॥ सप्तदश सा
मिधेन्यः ॥ इध्मसंभरणे ॥ यत्कृष्णो रूपं कृ० तीन् ॥ ततस्त्वां वि ः शतिधा
संभरामि सुसंभृता ॥ तिस्रः समिधौ यज्ञायुरनुसंचरान् ॥ उपवेषं मे
क्षणं धृ० भृतेत्यादि ॥ तूष्णीमुपवेषः ॥ परिस्तृणीत० नो भावग्नी ॥ क ॥८॥
र्मणेवां० यज्ञस्य० उ० त्तरेण गार्हपत्यं दर्भान्स ः स्तीर्य पाशुकानि पा

त्राणि प्रक्षाल्य द्वंद्वंन्यंचि प्रयुनक्ति ॥ स्फ्यमग्निहोत्रहवणीं ॥ स्रुवस्वधिती
द्वे जुहूर्वसा होमहवनीं द्वितीयां ॥ द्वे चोपभृतौ पृषदाज्यधानीं द्वितीयां
ध्रुवां ॥ द्वे आज्यस्थाल्यौ दधिधानीं द्वितीयां वेदं ॥ समवत्तधानीं द्वे रशने
द्विगुणां द्विव्यायामां त्रिगुणां त्रिगुणां त्रिव्यायामां ॥ द्वे कार्ष्मर्यमय्यौ वपा
श्रपण्यौ द्विशूलामेकशूलां च कुंभीं ॥ हृदयशूलं प्लक्षशाखां ॥ स्वरुं मैत्राव
रुणदंडं ॥ यूपं यूपशकलं ॥ अरणी अधिमंथनशकलं ॥ दर्भौ योक्त्रं ॥
निषेचनपात्रे विभक्तं वेदाग्रार्धं ॥ षट् हिरण्यशकलानि यजमानभागपा
त्रं यवान् हिरण्यं च ॥ अत्र ब्रह्मयजमानयोः सदने करोति ॥ ब्रह्मवरणं ॥
पवित्रे स्थो वै० इमौ प्राणापानौ० विष्णोर्मनसा० न प्रणीता प्रणयनं ॥
यजमान वाचं यच्छ ॥ संप्रेष्यति ॥ कस्त्वा युनक्ति स त्वा युनक्तु ॥ उ
भौ यज्ञं युक्तः ॥ अध्वर्युर्वाग्यतः ॥ संविशंतां दैवी र्विशः० यै ॥ पात्राणि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

संमृशति ॥ दक्षायवान स्फ्त्या० प्रत्युष्ट० देवोव० आच्छिद्रे० वसोः सूर्यस्य०
आपौदे० उत्तानानि पात्राणि कृत्वा ॥ शुंधध्वं दैव्यां नत्रि० प्रोक्षति ॥ वाचं वि
सृजते यजमानो ध्वर्युश्च ॥ तूष्णीं स्फ्य मादाय ॥ ब्रह्मन्नुत्तरं परिग्राहं प
रिग्रहीष्यामि ॥ ब्रह्मा ॥ बृहस्पते० ॥ अध्वर्युः ॥ वसंवस्त्वा परि० रुद्रास्त्वा०
आदित्यास्त्वा० यजमानः ॥ बृहस्पते० धाओसि पुराक्रूरस्येति नस्तः ॥
भूमिर्भूत्वेत्यस्यैव ॥ पश्चार्धे वेदेर्बितृतीय देशे स्फ्यं तिर्यंच स्तब्धा
॥ प्रोक्षणीरासादयेध्माबर्हिरुपसादयस्रुवंच स्वधितिंच स्रुचश्च संमृ
ड्ढि पत्नीं संनह्याज्येन दध्ना-चोदे ३ हि ॥ अग्निहोत्रहवण्यां पवित्रां
तर्हितायामपआनीयेत्यादि ॥ स्रुवं संमृज्य तेनैव मंत्रेण स्वधितिं
संमार्ष्टि ॥ जुहूं संमृज्य ॥ तूष्णीं बसाहोमहवन्यां नीं संमार्ष्टि ॥ उप
भृतं संमृज्यतेनैव मंत्रेण पृषदाज्यधानीं ॥ प्रकृतवत् ध्रुवां ॥ प्रत्युष्टमित्या ॥१॥

दि ॥ नप्राशित्रं ॥ दिवः शिल्पमित्यादि ॥ पत्नीसंहनं शालामुखीय समी
पे ॥ आज्य निर्वापे ॥ पूषाते इति द्विः ॥ आज्यं निषिच्यापरस्मिन्पात्रे द
धि निषिंचति ॥ इदं विष्णुरित्याज्यस्यैव ॥ अदितौस्थो नाच्छिन्नप
वित्रे ॥ आज्य दधि स्थाल्या वादत्ते ॥ महीनां पयोस्यो० आज्यं निरूप्य म
हीनामिति दधिस्थाल्यां गव्यं दधि निर्वपति ॥ इषेत्वा ॥ ऊर्जेत्वा ॥ द्वय
माज्यस्यैव ॥ तेजसी अनुप्रेतं ॥ उभे सहैव हरति ॥ अग्निस्तेतेजो०
नैत् ॥ आज्यस्यैव ॥ अग्नेर्जिह्वे स्थः सुभुवौ देवानां धाम्नेधाम्ने देवेभ्यो
यजुषे यजुषे भवतं ॥ युगपद्धस्तद्वयेनासादयति ॥ आज्यं दधिस्थः सत्ये
स्थः सत्यस्याध्यक्षेस्थो हविषी स्थो वैश्वानरे वैश्वदेवे उत्पूत शुष्मे
सहेसी सत्यौजेसी स्थः सहमाने स्थः सहेथा मरातीः सहैथा मरातीयतः स
हेथां पृतनाः सहेथां पृतन्यतः ॥ सहस्रवीर्ये स्थस्ते मोजिन्वत माज्ये
स्यद् द्यौं आज्यं दधिनौ स्थः सत्यस्ये सत्ये स्थः सत्यायुषी स्थः स

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

हि० पशु त्यशुंभेस्थः सत्येनेवामभिघारयामि तयोर्वो भक्षीय ॥ आज्यदध्नोदु प्रयोग
॥ १० ॥ क्रमसीत्यावर्तते ॥ अद्भिराज्यं दध्नाज्येनदध्नापः सम्यक्पुनी० शाक्कराभ्या
मिमं यज्ञमवतसंविदानाः ॥ अंतर्वेद्यां निगृण्हाति इत्यादि ॥ जुहूपभृतोश्च
तुर्गृहीते गृहीत्वा आज्यस्थालीगतस्याज्यस्य तृतीयांशं दधन्यानीय
॥ ज्योतिरसि विश्वरूपं विश्वेषां देवानां समित् ॥ पृषदाज्यधान्यां पंच
गृहीतं पृषदाज्यं गृण्हाति ॥ यजमानं ब्रम्हणस्त्वेत्यादि ॥ सुवीर्यायेति द्विः
महीनां पयोसि वि० दुग्धं ॥ एतेन वा मंत्रेण पृषदाज्यं गृण्हाति ॥ यजमान
ग्रहणं ॥ प्रकृतिवद्ध्रुवायां ॥ अपो धृत्येत्यादि बर्हिस्तरणांतं प्रकृतिवत् ॥
याजमानमपि प्रकृतिवत् ॥ वेद्यास्तरणानंतरं तूष्णीं प्लक्षा निधानं दक्षिण (शाखा)
स्यां श्रोण्यां ॥ अनूयाजार्थे उल्मुके उदुह्य हवनीयं कल्पयित्वा ॥ प्रत्या
दाय प्रस्तरं ॥ सूर्यस्य त्वा पुरस्तात्पात्वित्यादि ॥ जुह्वा सादनोत्तरं यत्रकुत्र ॥ १० ॥
चित्प्रदेशे वसाहोमहवनीं निधाय ॥ उपभृतमासाद्य ॥ तेनैव मंत्रेण त

थैव पृषदाज्यधानीमासादयति ॥ पृषदाज्यधान्यां याजमानस्यावृत्तिः ॥
प्रकृतिवद्ध्रुवां ॥ ध्रुवभोस्थः शाक्करो वषट्कारस्य वां मात्रायां सादयामि ॥
इति स्रुवस्वाधिती सहैव ॥ स्योनौ मे सीदतं सुषदौ पृषाधिन्यां प्रथयतं प्रजया
पशुभिः सु० दिवि सीदतं पृथिव्यामंतरिक्ष० सपत्नाः ॥ इमौ स्रुवस्वधिती
अभिजिद्गतो होमान्वृतक्षरो छंदसानुष्टुभेन ॥ सर्वा यज्ञस्य समंतां विष्ठाब्बा
र्हस्पत्येन शर्मणा दै०व्येन ॥ यथावकाशमाज्यस्थाल्यौ ॥ इमे स्थाल्यौ घृत
स्य पूर्णे अच्छिन्नपयसौ शतधारावुत्सौ ॥ मारुतेश०व्येन ॥ एता अस० वि
ष्णूनिस्थवै० ॥ यजमानः ॥ अयं यज्ञः ॥ पंचहोता ॥ अध्वर्युः ॥ संनेब्बाज्येषु
यूपसंमानेन प्रतिपद्यते ॥ देवस्यत्वासावि० माददे भ्रिरसि नारिरसि ॥ अभ्रि
मादाय ॥ परिलिखितं रक्षः परिलिखिता अरातय इदमहं रक्षसो ग्रीवा
अपिकृंतामि योस्मान्द्वेष्टि यंच वयं द्विष्म इदमस्य ग्रीवा अपिकृंतामि ॥ त्रिः
प्रदक्षिणं यूपावटं परिलिखति ॥ अर्धमंतर्वेद्यर्धं बहिर्वेदि ॥ अग्नीधूपाव

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

 टंखनोपरसंमितं द्व्यंगुलेन त्र्यंगुलेन चतुरंगुलेन वोपरमति खनतात् ॥ सं

प्रेष्यति ॥ उदकस्पर्शः ॥ आग्नीध्रः ॥ यूपावटं खनति ॥ अध्वर्युः ॥ यत्ते शि

ल्पः परोवधीति हस्तेन वा शयो ॥ आपस्ते तधातिं यो पुनंतु शुचयः शुचे

॥ यूपं प्रक्षालयति ॥ ततः प्रागवटा यूपं प्रागग्र मुदगग्रं वा स्थापयति ॥ यवम

तीः प्रोक्षणीः कृत्वा ॥ पृथिव्यैत्वा ॥ मूलभागं प्रोक्षति ॥ अंतरिक्षायत्वा ॥ म

ध्यभागं ॥ दिवेत्वा ॥ अग्रभागं ॥ शुंधतां लोकः पितृषदनः ॥ यूपावटे पोवन

यति ॥ यवोसि यवयास्मद्द्वेषो यवयारातीः ॥ यवं प्रास्यति ॥ पितृणां सस

दनमसि ॥ प्राचा बर्हिषावस्तृणाति ॥ स्वावेशोस्यग्रेगा नेतृणां वनस्पतिरधि

त्वा स्थास्यति तस्य वित्तात् ॥ प्रथमपरापातितं शकलमधस्तात्त्वक्कमव

टे वदधाति ॥ यूपावटे हिरण्यं निधाय ॥ यूपावटं परिस्तीर्य परिषिच्य ॥ हिरण्य ॥११॥

मभिलक्षीकृत्य स्रुवेण दर्विहोमधर्मेणावटे जुहोति ॥ घृतेन द्यावापृथिवी

आपृणेथां स्वाहा ॥ द्यावापृथिवीभ्यामिदं० ॥ परिस्तरणानि विसृज्योत्तरप

रिषेकं कुर्यात् ॥ होतरेँ३ हि ॥ होतारमामंत्र्य ॥ यूपायाज्यमानायानुब्रू३हि

॥ संप्रेष्यति ॥ अग्रेणाहवनीयं यूपस्य पुरस्तात्प्रत्यङ् तिष्ठन् स्ववर्तिमके

न यूपशकलेन लौकिकेनाज्येन यजमानो यूपमनक्ति ॥ देवस्त्वा सविता

मध्वानक्तु ॥ अग्रं ॥ ऐंद्रमसि ॥ अंतरतो बाह्यतश्चषालमनक्ति ॥ सुपि

प्पला भ्यस्त्वौषधीभ्यः ॥ यूपाग्रे चषालं प्रतिमुंचति ॥ अध्वर्युः ॥ देवस्त्वा

सविता मध्वानक्तु ॥ आंतमग्निष्ठामग्निमनक्ति ॥ रशनादेशे त्रिः प्रदक्षि

णं परिमृशति ॥ मध्ये वा ॥ अनक्तमुपरं ॥ आंजनप्रभृति यजमानो यूपं

नानुसृजत्या परिव्ययणात् ॥ यूपायोच्छ्रीयमाणायानुब्रू३हि ॥ संप्रेष्य

ति ॥ उद्दिवं स्तभानांतरिक्षं पृण पृथिवीमुपरेण दृंह ॥ उच्छ्रयति ॥ तेते

धामान्युश्मसी गमध्ये गावो यत्र भूरिशृंगा अयासः ॥ अत्राहतदुरुगाय

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

स्य विष्णोः परमं पद मवभाति भूरेः ॥ अवटे यूपं निदधाति ॥ विष्णोः कर्माणि
पश्यत यतो व्रतानि पस्पशे ॥ इंद्रस्य युज्यः सखा ॥ तद्विष्णोः परमं पदꣳ सदा
पश्यंति सूरयः ॥ दिवीव चक्षुराततं ॥ यूपमृजुं करोति ॥ अग्निनाग्निष्वाꣳ
सदिशं मिनोति ॥ आहवनीयं प्रति नम्र प्रकारो परं सम्यगवस्थापयति ॥
ब्रह्मवनिं त्वा क्षत्रवनिꣳ सुप्रजावनिꣳ रायस्पोषवनिं पर्यूहामि ॥ प्रद
क्षिणं पुरीषेण पर्युहति ॥ ब्रह्म दृꣳह क्षत्रं दृꣳह प्रजां दृꣳह रायस्पोषं दृꣳ
ह ॥ मैत्रावरुण दंडेन परिदृꣳहति ॥ उन्नंभय पृथिवीं भिंधीदं दिव्यं नभः ॥
उद्रो दिव्यस्य नो देहीशानो विसृजा दृतिं ॥ प्रदक्षिणमपोनुपरिषिंचति ॥
देवस्य त्वा स० ददे ॥ त्रिगुणां त्रिव्यायामां दार्भीꣳ रशनामादत्ते ॥ इदं वि
ष्णुर्विचक्रमे० सुरे ॥ सरशनेन दक्षिणेन पाणिना यूपं त्रिरुन्मार्ष्टि ॥ स
कृन्मंत्रेण द्विस्तूष्णीं ॥ तद्विष्णोः परमं० ततं ॥ यूपस्याग्रे प्रेक्षते ॥ यूपाय
परिवीयमाणायानुब्रू ३ हि ॥ संप्रेष्यति ॥ परिवीरसि परि त्वा दैवी ॥१२॥

र्विशो व्ययंतां परीमꣳ रायस्पोषो यजमानं मनुष्याः ॥ गृहीतया रशनया
नाभिदघ्ने त्रिः प्रदक्षिणं परिव्ययति मध्ये वोत्तरमुत्तरं गुणं करोति ॥ स्थ
विमदणीयसि प्रवयति ॥ दिवः सानुरसि ॥ स्वरुशकलमादत्ते ॥ अंतरि
क्षस्य त्वा सानाववगूहामि ॥ उत्तरेणाग्निष्ठं मध्यमे गुणे स्वरुमवगूहति
॥ उत्तममेव ॥ अत्र यजमानो यूपमुत्सृजाति ॥ पशुदोषेवाधूलात् ॥ आहव
नीयं परिषिच्यापूर्वाज्याद्वसा होम हवन्यां पंचगृहीतं गृहीत्वा पंच समिधो
भ्याधाय दर्विहोम धर्मेण जुहोति ॥ प्रकारवो मननावच्यमाना देवद्रीचीं न
यथ देवयंतः ॥ दक्षिणावाड्वाजिनी प्राच्येति हविर्भिरिंत्यग्नये घृताची स्वाहा
॥ अग्नय इदं० अग्नाविष्णू महि धाम प्रियं वां वीथो घृतस्य गुह्या जुषाणा ॥ द
मे दमे सुष्टुती वावृधाना प्रति वां जिह्वा घृतमुच्चरण्येत् स्वाहा ॥ अग्नाविष्णुभ्या
मिदं० ॥ यो राय ईशे शतदाय उक्थ्यो यः पशूनाꣳ रक्षिता विष्ठितानां ॥ प्रजाप
तिः प्रथमजा ऋतस्य सहस्रधामा जुषताꣳ हविर्नः स्वाहा ॥ प्रजापतय इ०

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

आराच्छत्रुमपबाधस्व दूरमुग्रोयः शंवः पुरुहूत तेन ॥ अस्मे धेहि यवमद्गोम
दिंद्र कृधी धियंजरित्रे वाजेरत्ना ᳲस्वाहा ॥ इंद्रायेदं० ॥ आनो नियुद्भिः शति
नीभिरध्वरᳲसहस्त्रिणीभिरुपयाहि यज्ञं ॥ वायो अस्मिन्हविषि मादयस्व
यूयंपात स्वस्तिभिः सदा न स्वाहा ॥ वायव इदं० ॥ उत्तरपरिषेकं कुर्यात् ॥
शाखांतरात् ॥ पुनः परिषिच्यापूर्वाज्याच्चतुर्गृहीतं गृहीत्वा चतस्रः समि
धोभ्याधाय दर्विहोमधर्मेण जुहोति ॥ त्रिर्देवः पृथिवीमेष एतां विचक्रमे श
तर्चसं महित्वा ॥ प्रविष्णुरस्तु तवसस्तवीयान्त्वेषᳲह्यस्य स्थविरस्य नामस्वा
हा ॥ विष्णव इदं० ॥ अग्नौ ज्ञाते यदाज्ञातं० तथᳲस्वाहा ॥ अग्नय इ० ॥ पुरुषसं
मितो० तयᳲस्वाहा ॥ अग्नय इ० ॥ यत्पाकत्रामनसा० तिस्वाहा ॥ अग्नय० ॥ उ
त्तरपरिषेकं कुर्यात् ॥ पुनः परिषिच्य ॥ सकृद्गृहीत्वा एकाᳲसमिधमाधाय ॥ १३ ॥
दर्विहोमधर्मेण जुहोति ॥ भूर्भुवः सुवस्वाहा ॥ प्रजापतय० ॥ उत्तर परिषे
कं कुर्यात् ॥ उपक्लृप्तः पशुरकूटो कर्णो काणो खंजो खंडो षंढो धृष्टो श्रोणो

सप्तशफपंनदंछागो यमान्यतरो यूथ्यो मातृमान् पितृमान् भ्रातृमान्
साखिमान्तᳲस्नापयित्वा ॥ इषेत्वो ॥ परिभोजनीय मुष्टितो द्वे बर्हिषी
आदत्ते ॥ सकृदेवमंत्रः ॥ उपवीरसि ॥ प्लक्षशाखां ॥ ऐंद्राग्नं पशुमुपाक
रिष्ये इत्यध्वर्युर्यजमानं पृष्ट्वा तेनोपाकुर्वित्युक्त उपाकरणं कर्तव्यं ॥ इंद्रा
ग्निभ्यां त्वा जुष्टमुपाकरोम्युपौ देवान्दैवीर्विशः प्रागुर्वन्हीरुशिजो बृहस्प
ते धारया वसूनि हव्याते स्वदंतां देवत्वष्टर्वसुरण्व रेवतीरमध्वं ॥ प्रजा
पतेर्जायमानाः प्रजा जाताश्च या इमाः ॥ तस्मै प्रतिप्रवेदय चिकित्वाᳲ
अनुमन्यतां ॥ इमं पशुं पशुपते ते अद्य बध्नाम्यग्ने सुकृतस्य मध्ये ॥
अनुमन्यस्व सुयजा यजाम जुष्टं देवानामिदमस्तु हव्यं ॥ एतैर्मंत्रैर्बर्हिः प्ल
क्षशाखयाच पशुᳲस्पृशन् देवतार्थत्वेन संकल्पयति ॥ प्रज्ञाते बर्हिषी
प्लक्षशाखां च निदधाति ॥ आहवनीयं परिषिच्य ॥ वसाहोमहवन्या
ᳲस्थाल्याज्यात्पंच गृहीतं गृहीत्वा पंचसमिधोभ्याधाय दर्विहोमधर्मेण

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

जुहोति ॥ प्रजानंतः प्रतिगृ॰हंति पूर्वे प्राणमंगेभ्यः पर्याचरंतं ॥ सुवर्गंयाहि पथि
भिर्देवयानै रोषधीषु प्रतितिष्ठाशरीरैः स्वाहा ॥ पशवइदं० ॥ येषामीशे पशु
पतिः पशुनां चतुष्पदामुतचद्विपदां ॥ निष्क्रीतोयं यज्ञियं भागमैतु रायस्पोषाय
जमानस्य संतु स्वाहा ॥ पशुपतय इ० ॥ येबध्यमानमनु बध्यमाना अभ्यैक्षं
त मनसाचक्षुषाच्च ॥ अग्निस्ता॰ अग्रे प्रमुमोक्तु देवः प्रजापतिः प्रजया
संविदानः स्वाहा ॥ अग्नये प्रजापतयेचेदं० ॥ य आरण्याः पशवो विश्व
रूपा विरूपाः संतो बहुधैकरूपाः ॥ वायुस्ता॰ अग्रे प्रमुमोक्तु देवः प्रजा
पतिः प्रजयासंविदानः स्वाहा ॥ वायवे प्रजापतयेचेदं० ॥ प्रमुंचमाना
भुवनस्य रेतो गातुं धत्त यजमानाय देवाः उपाकृत॰ शशमानं यद
स्थाज्जीवं देवानामप्येतु पाथः स्वाहा ॥ देवेभ्य इ० ॥ यथेतमेत्योत्तर प ॥ १४॥
रिषेकं कुर्यात् ॥ अग्नेर्जनित्रमसि ॥ अधिमंथनशकलमादायापरे
णाहवनीयं बर्हिषि निदधाति ॥ आदाने मंत्रः ॥ वृषणौ स्थः प्रांचौद

भौ शकलेवदधाति ॥ उर्वश्यसि ॥ अधरारणिमादत्ते ॥ पुरूरवाः ॥ उ
त्तरारणिं ॥ घृतेनाक्ते ॥ आज्यस्थाल्या बिले रणी संहेव यत्रकुत्रचित्प्र
देशयोरनक्ति ॥ आयुरसि ॥ एकत्र योजयति ॥ होतरे ३ हि ॥ होतार
मामंत्र्य ॥ अग्नये मथ्यमानायानुब्रू ३ हि ॥ संप्रेष्यति ॥ होत्राभिरनूक्ता
यां ॥ गायत्रं छंदोनुप्रजायस्व ॥ प्रथमं ॥ त्रैष्टुभं छंदोनुप्रजायस्व ॥ द्विती
यं ॥ जागतं छंदोनुप्रजायस्व ॥ तृतीयं ॥ एतैस्त्रिभिः प्रदक्षिणमावृत्यय यथा
सुखमतऊर्ध्वं मंथति ॥ जातायानुब्रू ३ हि ॥ जातेग्नौ संप्रेष्यति ॥ प्रह्रि
यमाणायानुब्रू ३ हि ॥ प्रह्रियमाणे संप्रेष्यति ॥ भवतन्नः समनसौ समो
कसावरेपसौ ॥ मायज्ञ॰ हिं॰ सिष्टं मा यज्ञपतिं जातवेदसौ शिवौ
भवतमद्यनः ॥ अग्नेर्गोत्तरं परिधिसंधिमनुप्रहरति ॥ अग्नावग्नि
श्चरति प्रविष्ट ऋषीणां पुत्रो अधिराज एषः ॥ स्वाहाकृत्य ब्रह्मणाते

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

हि॰ पशु
॥१५॥

जुहोमिमादेवानां मिथुयाकेर्भागधेयं स्वाहा॥ प्रविश्यायागतयइ॰॥ दे
तमग्निमनुत्उक्षीकृत्य स्रुवेणदर्विहोमधर्मेणाभिजुहोति॥ प्रविश्य॰॥ देव
स्यत्वा॰ददे॥ द्विगुणां द्विव्यायामां दाभीं रशना मादत्ते॥ तस्य रशनां तेन
दक्षिणं बाहुमुन्मार्ष्टि॥ ऋतस्यत्वा देवहविः पाशेनारभे॥ दक्षिणे पूर्वपादे
र्धशिरसि च प्रतिमुंचति॥ धर्षामानुषान्॥ पुरस्तात्प्रत्यंचमुदंचंवा यू
पेनियुनक्ति॥ तूष्णीं प्रोक्षणीः संस्कृत्य॥ अद्भ्यस्त्वौषधीभ्यः॥ प्रोक्ष
मि सपवित्रेण पाणिना पशुमुपरिष्टात् प्रोक्षति॥ अपां पेरुरसि॥ पशु
मुदकं पाययति॥ स्वात्तं चित्सदेवं हव्यमापो देवीस्वदतैनं॥ पशोरध
स्तात् हस्तेनोर्ध्वमुदकं मुंचन्प्रोक्षति॥ (यदि पाय्यमानो न पिबेत्तदानवा ॥१५॥
उवेतन्म्रियसे न रिष्यसि देवां इदेषि पथिभिः सुगेभिः॥ यत्रयंति सुकृतो
नापि दुष्कृतस्तत्रत्वा देवः सविता दधातु॥ इति पशुमाभिमंत्रयते)

अयंवेद इत्यादि॥ इध्माद्रेकास्समिधमादायेत्यादि समानमास्रुच्याघारात्
॥स्रुच्यमाघारमाघार्येत्यादि मत्याक्रमणांतं कृत्वा जुह्वा पशुं समनक्ति॥
संतेप्राणो वायुनागच्छतां॥ दक्षिणेर्धशिरसि॥ संयत्रैरंगानि॥ दक्षिणेंऽस जं
मूले॥ संयज्ञपतिराशिषा॥ गुदप्रदेशे॥ समक्तमग्निनेत्यादि॥ प्रवरं प्रवृत्य
सतृणं स्फ्यं धृत्वैव तिष्ठन् मैत्रावरुणाय दंडं प्रयच्छति॥ यजमानः॥ पृथि
वी होता॥ द्यौ॰ वक्ता॥ अध्वर्युः॥ घृतवतीमध्वर्यो स्रुचमास्येत्युच्यमाने जु
हूपभृतावादायात्याक्रम्याआ॰यमत्याआचिते॥ सामिध्यः प्रे३ष्य॥ प्रथमं
प्रयाजं संप्रेष्यति॥ प्रेष्य प्रेष्येत्युत्तरान्॥ प्रकृतिवत्रीन् हुत्वैकादश प्रया
जार्थं जुह्वामवशेष्य चतुर्थे धौमोपभृतं विछिद्यविछिद्य जुह्वामानीय तेन च
तुर्थपंचमषष्ठसप्तमानेकत्रहुत्वा विछिद्याविछिद्याष्टमे सर्वं समानयते

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

हि० पशु ॥ अष्टमस्य स्थाने नवमादयो होत०या:॥ आधानां चतुर्णामुद्देशत्यागानु प्रयोग
॥७६॥ मंत्रणानि प्रकृतिवत्॥ पंचमादिषु अष्टमांतेषु चतुर्थ वेदे वानुमंत्रणं॥
नवमादीनां त्रयाणामुत्तमव देवानुमंत्रणं॥ पंचमादीनामुद्देशो विशेषः॥
दुर्भ्योग्नय इदं०॥ उषासानक्ताभ्यामग्नय इदं०॥ दै०याभ्यामग्नय इदं०॥ ति
स्रोदेवीभ्योग्नय इदं०॥ त्वष्ट्रे देवायाग्नय इदं०॥ वनस्पतयेग्नय इदं०॥
अध्वर्युः॥ देशे ष्टैकादशायाज्यमवाङ्गिष्य प्रत्याक्रम्य॥ घृतेनाक्तौ॥
जुह्वा स्वरुमनक्ति॥ सकृन्मंत्रेण सकृत्तूष्णीं॥ घृतेनाक्तौ॥ सकृत्स्व
× धारां धितेरन्यतरौमनक्ति॥ घृतेनाक्तौ पशुं त्रायेथां॥ स्रुक् स्वधितीभ्यां स्वरु
पशुं समनक्ति॥ शामितरे जाते त्रिः प्रज्ञातासत्॥ अक्तां धारामादि
शन् शामित्रे स्वधितिं प्रयच्छति॥ स्रुचावासाद्य यथास्थानं स्वरु ॥९६॥
मवगूह्य॥ पर्यग्नये क्रियमाणायानुब्रूऽ३हि॥ संप्रेष्यति॥ आग्नीध्रः॥
आहवनीयादुल्मुकमादाय॥ परि वाजपतिः कविरग्निर्ह०यान्यक्रमीत्॥

दधद्रत्नानि दाशुषे॥ इति पशुं शामित्रदेशं चात्वालं यूपमाहवनीयं च प्रत्येकं
प्रदक्षिणं त्रिः परिद्रवति॥ सकृन्मंत्रेण द्विस्तूष्णीं॥ आज्यानि चेत्येकषां
॥ पर्यग्नौ क्रियमाणे अध्वर्युर्वसाहोमहवन्यां स्थाल्या आज्यात् त्रिर्गृही
त्वा दर्विहोमधर्मेण जुहोति॥ ये बध्यमानमनु बध्यमाना अभ्यैक्षंत म
नसा चक्षुषा च॥ अग्निस्तां अग्रे प्रमुमोक्तु देवः प्रजापतिः प्रजया सं
विदानः स्वाहा॥ अग्नये प्रजापतये चेदं०॥ य आरण्याः पशवो० दान
स्वाहा॥ वायवे प्रजापतये चे०॥ प्रमुंचमाना भुव० थस्वाहा॥ देवेभ्य इदं०
॥ आग्नीध्रः॥ आहवनीय समीप आयतन मध्य एवासंसृष्टं प्रज्ञातमुल्मु
कं निधाय प्रदक्षिणं पर्यग्निकरणक्रमेणैव प्रत्येकं त्रिस्त्रिः प्रतिपर्यैति॥
अध्वर्युः॥ यूपात्सरशनं पशुं प्रमुंच॥ आश्राव्य प्रत्याश्राविते॥ उपप्रेष्य
होतर्ह०या देवेभ्यः॥ संप्रेष्यति॥ रेवतीर्यज्ञपतिं प्रियधा निशात॥ बर्हि-
भ्यां वपाश्रपणीभ्यां प्लक्षशाखया च पशुमन्वारभेते यजमानोध्वर्यु

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

हि॰ पशु ॥१७॥

श्च ॥ अध्वर्युः ॥ नानाप्राणो यजमानस्य पशुना यज्ञो देवेभिः सहदेवयानः॥ प्रयोग.
जीवंदेवानामप्येतुपाथः सत्याः संतु यजमानस्य कामाः ॥ यजमानमभिमंत्र
यते ॥ आग्नीध्रः ॥ प्रास्मा अग्निंभरतेति होत्रोच्यमाने ॥ पर्यग्निकरणोल्मुक
मादाय ॥ पशोः पुरतो गच्छति ॥ उरो अंतरिक्ष सजूर्देवेन वातेनास्य हविष
स्त्मनायज ॥ अंतरेण चात्वालोत्कसेरावुदंचो निष्क्रामंति ॥ पशुना सहा
ऽव्यवायेन ॥ आग्नीध्रोध्वर्युर्यजमानश्च ॥ शमितातं पशुंबध्नाग्नीध्रस्य पश्चा
त्पशुनयन्गच्छति ॥ आग्नीध्रः ॥ उत्तरेण चात्वालꣳ शामित्र देशस्तस्मिन्नुल्मुकं
निधायोपसमाधायोत्तरेण शामित्रमतिक्रामन्ति ॥ अध्वर्युः ॥ उदीचीनाꣳ अ
स्यपदो निधत्तादित्युच्यमाने ॥ समस्यतनुवा भव वर्षीयसे यो वर्षीयसी यज्ञे
यज्ञपतिंधाः पृथिव्याः संपृचः पाहि ॥ उपाकरणयो बर्हिषो रन्यतरत्प्रागग्रमुद ॥१७॥
गग्रंवान्यस्यति ॥ तस्मिन्बर्हिषि पशुं प्रत्याक्शिरसमुदीचीनपादं निघ्नंति ॥ अ
मायुं कृण्वंतꣳ संज्ञपयत्ताच्छक्यं प्रबूतात् ॥ इत्युक्त्वा पराङावर्तते ॥ अमायुं

शमितारः संगृह्य मुखं श्वास निरोधेन निघ्नंति ॥

कृण्वं॰तात् ॥ यजमानोप्यध्वर्युणा सहैवोक्त्वा पराङावर्तते ॥ नानाप्राणो॰ माः
॥ अध्वर्युर्यजमानमनुमंत्रयते ॥ यजमानः ॥ स्वर्विदसि स्वर्वित्त्वा स्वरिहि स्वर्म
होꣳ स्वपशुभ्यः ॥ लोकविदसि लोकं वित्त्वा लोकमिहि लोकं महꣳ लोकं पशुभ्यः
॥ गातुविदसि गातुं वित्त्वा गातुमिहि गातुं महꣳ गातुं पशुभ्यः ॥ नाथविदसि नाथं वि
त्त्वा नाथमिहि नाथं महꣳ नाथं पशुभ्यः ॥ नवाउवेतन्म्रियसे नरिष्यसि देवाꣳ इदे
षि पथिभिः सुगेभिः ॥ यत्रयंति सुकृतो नापि दुष्कृतस्तत्र त्वा देवः सविता दधा
तु ॥ आशानां त्वाशापालेभ्यः ॥ चतुर्भ्यो अमृतेभ्य इदं भूतस्याध्यक्षेभ्यो विधे
म हविषा वयं ॥ विश्वा आशा मधुना सꣳ सृजामि ॥ अनमीवा आप ओषधयो
भवंतु ॥ अयं यजमानो मृधो॰ यस्यैतामगृभीताः पशवः संतु सर्वे ॥ पशौ संज्ञ
प्यमाने स्वस्थान उपविष्टः संजपति ॥ इह पशवो विश्वरूपा रमंतामग्निं गृहपति
मभिसंविदानाः ॥ अस्माꣳ अवंतु पयसा घृतेन ॥ यासामूधश्चतुर्बिलं मधोः पू

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

र्णं घृतस्य च ॥ तानः पर्यस्वतीः संत्वास्मिन्गोष्ठकुला वृ धेहः ॥ स्थालीगतं पृषदाज्य
मवेक्ष्यमाणौ वाग्यता वासाने यजमानोध्वर्युश्च ॥ वनस्पतीज्या हृदयाभिघारणे
पशोस्तथा संज्ञपनान्ववेक्षणे ॥ स्थालीगतस्यात्पृषदाज्यमत्र० यापत्यन्याज
विधौ चतस्यात् ॥ इंद्रस्य भागः सुविते दधातनेमं यज्ञं यजमानं च सूरौ ॥ यो
नोद्वेष्ट्यनुतं रभस्वानागसो यजमानस्य वीराः ॥ अध्वर्युः पशुमभिमंत्रयते
यदिरौति ॥ नैमित्तिकमिदं ॥ आहवनीयं स्मार्ता घृता परिषिच्य वसाहोमहवन्या
मपूर्वाज्यात्रिर्गृहीत्वा ॥ दर्विहोमधर्मेणजुहोति ॥ यदस्यपारे रजसः शुक्रं
ज्योतिरजायत ॥ तन्नः पर्षदति द्विषो वैश्वानरस्वाहा ॥ अग्नये वैश्वानरा
येदं० ॥ यस्माद्भीषा वैपिष्ठाः स्ततौ नो अभयं कृधि ॥ प्रजाभ्यः सर्वाभ्यो मृडनमो
रुद्राय मीढुषे स्वाहा ॥ रुद्राय मीढुष इदं० ॥ उदकस्पर्शः ॥ य इदकुस्तस्मैनम
स्तस्मै स्वाहा ॥ रुद्रायेदं० ॥ उद० ॥ पुनः परिषिंचति ॥ इदं कंपने ॥ अथ निष
ण्णे ॥ यदस्यपारे० यस्माद्भीषा० य इदमकु० इति निषण्णे ॥ उत्थागतिष्ठ ॥१८॥

गै

प्रतिष्ठ मारिषो मेमं यज्ञं यजमानं चरीरिषः ॥ सुवर्गे लोके यजमानꣳहि धेहि शन्न
एधि द्विपदे शं चतुष्पदे ॥ ऊर्ध्व ऊषुण ऊतये तिष्ठा देवो न सविता ॥ ऊर्ध्वो वाजस्य
सनिता यदंजिभिर्वाघद्भिर्विह्वयामहे ॥ ऊर्ध्वो नः पाह्यꣳहसो निकेतुना विश्वꣳस
मत्त्रिणं दहा ॥ कृधी न ऊर्ध्वां जरथाय जीवसे विदा देवेषु नो दुवः ॥ मंत्रत्रयांते
मैत्रावरुणदंडेन पशुमुत्थापयेत् ॥ अथ शब्दकरणे ॥ यदस्यपारे० यस्माद्भीषावासिष्ठास्ततो०
य इदकु० ॥ अथोच्छ्रयिते ॥ यदस्यपारे० ॥ यस्माद्भी० य इदंकु० ॥ षासुपुरुꣳस्थास०
अथ पलायने ॥ यदस्यपारे० ॥ यस्माद्भीषापयालायिष्ठास्त० ॥ य इदमकु० ॥
प्रत्येकं तत्तत्प्रायश्चित्तांते परिषेकः ॥ अथ निमेहने ॥ यदस्यपारे० ॥ यस्माद्भी
षा निमेहसि ततो नो अ० ॥ य इदमक० ॥ अथ शकृत्करणे ॥ यदस्यपारे० ॥ यस्मा
द्भीषा शकृत् करोषि ततो० ॥ य इदमक० ॥ अथाकामासंज्ञपने ॥ यदस्य० य
स्माद्भीषा समज्ञास्थास्ततो नो० ॥ य इदमक ॥ इति काम संज्ञपने ॥ परिषिच्य
स्थाल्याज्याद्वसाहोमहवन्यां सकृद्गृहीत्वा दर्विहोमधर्मेण जुहोति ॥ यत्पशु

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

मयि मकृतो वां रौ पद्भिराहुते ॥ अग्निर्मा तस्मादेनसो विश्वान्मुंचत्वꣳहसः स्वाहा ॥ पशौ
संज्ञप्ते जुहोति ॥ अग्नयइं० ॥ शमितार उपेतन यज्ञं देवेभिरिन्वितं ॥ पाशात्पशुं प्र
मुंचत बंधाद्यज्ञपतिं परि ॥ सर्वे ऋत्विजो यजमानश्च गतप्राणं पशुमुपायंति ॥
अध्वर्युः ॥ अदितिः पाशं प्रमुमोक्त्वेतन्नमः पशुभ्यः पशुपतये करोमि ॥ पशोः पा
शं प्रमुच्यैकशूलयोपसज्य चात्वालेव दधाति ॥ विमोचने मंत्रः ॥ एकशूलां
प्रज्ञातां निदधाति ॥ ततऋत्विजो विहारं प्रत्यागच्छंति ॥ नमस्त आतान ॥ प
त्न्यादित्यमुपतिष्ठते ॥ अनर्वा प्रेहि घृतस्य कुल्यामनु सह प्रजया सह रायस्पो
षेण ॥ प्रतिप्रस्थाता पूर्णपात्रं धारयमाणामुदानयाति ॥ आपो देवीः शुद्धायुवः शु
द्धा यूयं देवाꣳ ऊढ्वꣳ शुद्धा वयं परिविष्टाः परिवेष्टारो वो भूयास्म ॥ पत्नी चात्वा
लेपोवनयति ॥ पत्नी यस्मिन्प्रदेशऋत्विजस्तत्र गच्छति ॥ ततः सर्वे ऋत्वि
जः पत्न्या सहागत्य तैः पत्न्या च सहापो देवीरिति मंत्रेणैव चात्वालं प्रत्यागत्य ॥ १९ ॥
तेनैव मंत्रेण सर्वे ऋत्विजो यजमानः पत्नी च चात्वाल समीपे स्थित्वा सह मार्ज

यंते ॥ अत्र पूर्णपात्र प्रतिपत्तिः ॥ ततो ब्रह्महोतृमैत्रावरुणप्रतिप्रस्थातारः स्वस्व
स्थानं प्रत्यागच्छंत्युपविशंति च ॥ अध्वर्युराग्नीध्रो यजमानः पत्नी च शामि
त्र देशं प्रत्यागच्छंति ॥ अध्वर्युरभिषिंचति ॥ पत्न्याप्यायति ॥ पत्न्यमभिषिं
चत्यध्वर्युराप्याययति इत्येकेषां ॥ अभिषेचनं तूष्णीं ॥ आप्यायनं मंत्रेण ॥ वा
क्त आप्यायतां ॥ मुखं ॥ प्राणस्त आप्यायतां ॥ आवृत्या नासिकयोः ॥ चक्षुस्त
आप्यायतां ॥ आवृत्या चक्षुषी ॥ श्रोत्रं त आप्यायतां ॥ आवृत्या श्रोत्रे ॥ याते प्रा
णान्छुग्जगाम या चक्षुर्या श्रोत्रं यत्ते क्रूरं यदास्थितं तत्त आप्यायतां तत्त एतेन
शुंधतां ॥ हृदयं ॥ नाभिस्त आप्यायतां ॥ नाभिं ॥ मेढ्रं त आप्यायतां ॥ मेढ्रं ॥ पा
युस्त आप्यायतां ॥ पायुः ॥ शुद्धाश्चरित्राः शमद्भ्यः शमोषधीभ्यः शं पृथिव्यै ॥
एकीकृत्य पादान्सकृन्मंत्रमुक्त्वाप्यायति ॥ शमहोभ्यां ॥ अनुपृष्ठं प्राक्संस्थं शेषं
निनयति ॥ उत्तानं पशुमावृत्य ॥ ओषधे त्रायस्वैनं ॥ उपाकरणयोर्बर्हिषोर व
शिष्टं दक्षिणेन नाभिं द्व्यंगुले त्र्यंगुले चतुरंगुले वा वपादेशे निदधाति ॥ स्व

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

धितेमैनꣳहिꣳसीः॥ स्वधितिनातिर्यगाछ्यति॥ छिन्नस्यतृणस्याग्रंवामेपा
णौ धृत्वा॥ स्थविमतुोहितउभयेतोंक्ता॥ रक्षसांभागोसीदमहꣳरक्षौधमंतमौ
नयामियोस्मान्द्वेष्टियंचवयंद्विष्मइदमैनमधमंतमौनयामि॥ उत्तरापरमवांतर
देशंनिरस्य॥ अपउपस्पृश्य॥ इषेत्वा॥ वपामुत्खिदति॥ उुर्जेत्वा॥ तंनिष्टयैक
शल्कयासंश्लेषयति॥ अग्निहोत्रहवण्यामपआनीय॥ देवेभ्यःशुंधस्व॥ व
पांप्रोक्षति॥ नात्रप्रोक्षणीसंस्कारः॥ देवेभ्यःशुंभस्व॥ स्वधितिनावपां
निमार्ष्टि॥ घृतेनद्यावापृथिवीप्रोर्णुवाथां॥ वपयाद्विशुलामेकशलांचप्र
च्छादयति॥ इंद्राग्निभ्यांत्वाजुष्टामुत्कृंतामि॥ पशोःसकाशाद्वपांपृथक्क
रोति॥ मुष्टिनाशमितावपोद्धरणमभिगृह्यास्तआवपाहोमात्॥ अध्वर्युः॥
प्रत्युष्टꣳरक्षःप्रत्युष्टाअरातयः॥ शामित्रेग्नौवपांप्रतितपति॥ नमःसूर्यस्य ॥२०॥
संदृशे॥ आदित्यमुपतिष्ठते॥ श्रपणार्थमग्निमवशिष्य॥ तदेवोल्मुकमादाया
ग्नीध्रःपूर्वःप्रतिपद्यते॥ अध्वर्युः॥ उुर्वंतरिक्षमान्वेहि॥ आग्नीध्रस्यपश्चा
दाहवनीयंप्रतिगच्छति॥ वपाश्रपणीपुनरन्वारभेतेयजमानोध्वर्युश्च॥ उपत्वा
ग्नेदिवेदिवेदोषावस्तर्धियावयं॥ नमोभरंतएमसि॥ राजंतमध्वराणांगोपामृतस्य
दीदिविं॥ वर्धमानꣳस्वेदमै॥ सनःपितेवसूनवेग्नेसूपायनोभव॥ सचस्वानःस्वस्तये
॥ मंत्रत्रयंब्रुवतोयजमानाध्वर्य्वाग्नीध्रा आहवनीयंप्रत्यायंति॥ आग्नीध्रेणाह
वनीयउल्मुकेमेलितेसति॥ अध्वर्युः॥ प्रत्युष्टꣳरक्षःप्रत्युष्टाअरातयः॥ आह
नीयस्यांतिमेंगारेवपांप्रतितपति॥ वायोवीहिस्तोकानां॥ बर्हिषोग्रमा
हवनीयेप्रास्यति॥ अंतरायूपमाहवनीयंप्रतिप्रस्थात्रेवपांप्रयच्छति॥ उत्त
रवेद्यादक्षिणतउदङ्मुख आसीनःप्रतिप्रस्थातावपाꣳश्रपयति॥ अध्वर्युः
॥ द्यौश्चेमंयज्ञंपृथिवीचसंदुहाथां धातासोमेनसहवातेनवायुः॥ यजमानाय
द्रविणंदधातु॥ वपामनुमंत्रयते॥ स्थाल्याज्याद्रसाहोमहवन्याꣳसकृद्गृहीत्वा
ग्रेणाहवनीयंपरीत्यदक्षिणतस्तिष्ठन्॥ त्वामुतेदधिरेहव्यवाहꣳशृतंकर्तार
मुतयज्ञियंच॥ अग्नेसदक्षःसतनुर्हिभूत्वाथहव्याजातवेदोजुषस्वस्वाहा॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

वपामभिलक्षीकृत्यजुहोति॥जातवेदसइ०॥वपांप्रादुर्भूतेषुस्तोकेषु॥स्तोकेभ्योनु
ब्रूउहिसंप्रेष्यति॥वपामादायालौहिनीं सुश्रृतांकृत्वा॥यस्तेआत्मापशु० मह्यं॥
वपामभिघार्य॥इ हुगाई ह गोपतिंमावो यज्ञपतीरिषत्॥उदगुद्वासयति॥यू
पाहवनीययोरंतरेणहृत्वा॥सुपिप्पलाओषधीःकृधि॥दक्षिणस्यांवेदिश्रो
ण्यांप्लक्षशाखायांवपाश्रपणीभ्यांसहैवनिदधाति॥प्रयुताद्वेषांसि॥वपाश्रप
णीप्रवृहति॥यजमानः॥यस्तेआत्मा० मह्यं॥वपामासाद्यमानां॥मनुमंत्रयते॥
इयमैंद्रियंमृतंवीर्यमनयेंद्रायपशवौचिकित्सन्॥तयादेवाअनुतेपुमामिहेष
मूर्जंयशःसहओजःसनेयंश्रृतामयिश्रयतां॥अयंयज्ञःसमसदद्धविष्मानृचा
साम्नायजुषादेवताभिः॥तेनलोकान्सूर्यवतोजयेमेंद्रस्यसख्यममृतत्वमस्यां
॥पंचहोता॥अध्वर्युः॥घृतवतीमध्वर्योस्रुचमास्यस्वेसुच्यमानेजुहूपभृता
वादायात्याक्रम्याश्राव्यप्रत्याश्राविते॥स्वाहाकृतीभ्यःप्रेष्य॥संप्रेष्यति॥ ॥२१॥
प्राकृतपंचमप्रयाजस्यस्थानेजुहोति॥स्वाहाकृतीभ्योग्नयइदं०॥हेमंतशि

शिरा० प्रीणीतां॥अध्वर्युः॥प्रत्याक्रम्यप्रयाजशेषेणाज्यभागकरणपक्षेध्रु
वामभिघार्यपृषदाज्यंस्थालीगतं द्विर्वपांपृषदाज्यधानीमंततः॥सर्वं॥नोप
भृतं॥आज्यभागयोरकरणेध्रुवामभिघारणंन॥आज्यभागकरण
पक्षेतयोःप्रकृतिवत्तैवयागोद्देशत्यागानुमंत्रणानि॥यजमानेन०या
ख्याते पंचहोतरि॥अध्वर्युः॥जुहूमुपस्तीर्याख्याख्यहिरण्यशकलंजुह्वा
मवधायतूष्णीमेवहस्तेनकृत्स्नांवपामवदायोपरिष्टाद्धिरण्यशकलमव
धायाभिघार्याप्याय्य॥इंद्राग्निभ्यांछागस्यवपायामेदसोनुब्रूउहि॥
संप्रेष्यति॥उत्तरतस्थितएवसर्वंकुर्यात्॥अथाक्रम्याश्राव्यप्रत्याश्राविते
॥नप्रेष्यति॥स्रुचावन्यहस्तेदत्वाग्रेणाहवनीयमुत्तरतएत्यवसाहोम
हवन्यांस्थाल्याज्यात्सकृद्गृहीत्वायथेतंप्रत्येत्य॥स्वाहादेवेभ्यः॥पूर्वपरि
वाप्यंजुहोति॥देवेभ्यइ०॥स्रुचावादाय॥जातवेदोवपयागच्छदेवान्त्वंहिहो
ताप्रथमोबभूथ॥घृतेनत्वंतनुवौवर्धयस्वस्वाहाकृतंहविरदंतुदेवाःस्वाहा॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

मंत्रसंनिपातोवषट्कारसंन्निपातश्च समकालं ॥ वषट्कृतेवपां जुहोति ॥ यजमा॰॥
इंद्राग्निभ्यामिदं॰ ॥ इंद्राग्नियोरहंदेवयज्ययेंद्रियावी भूयासं ॥ इत्यसंनयत इंद्रया
जिनश्च ॥ इंद्राग्नियोरहं देवयज्ययाजेमानं महिमानंगमेयं ॥ इति महेंद्रयाजिनः॥
अध्वर्युः॥ अग्रेणाहवनीयमुत्तरत एत्यजुव्हास्थाल्याज्यात्सकृं द्गृहीत्वाग्रेणा
हवनीयंपरीत्यदक्षिणतस्तिष्ठन् ॥ देवेभ्यस्वाहा ॥ उत्तरंपरिवप्यंजुहोति॥
देवेभ्यइ॰ ॥ प्रत्याक्रम्य ॥स्वाहोर्ध्वनेभसं मारुतंगेच्छतं ॥ वपाश्रपणीप्रह
रति प्राचीं द्विरस्लां ॥ प्रतीचीनेकश्स्लां ॥ वपाश्रपण्यावभी लक्षीकृत्य
सᳫंस्रावंजुहोति ॥ यथास्थानेस्रुचावासादयति ॥ चात्वाले मार्जयंते॥
सपत्नीकाः॥ आपोहिष्ठामयो॰ योवशिवतमो॰ तस्मा अरंग॰ चनः॥ इदमा
पःप्रवहतावद्यंचमलंचयत् ॥ यच्चाभिदुद्रोहानृतंयच्च शेपे अभीरुणं ॥ आ
पोमातस्मादेनसो विश्वान्मुंचत्वᳫंहसः ॥ निर्मामुंचामि शपथान्निर्मावरु
णादुत ॥ निर्मायमस्यपड्बीशात्सर्वस्माद्देव किल्बिषादतोमनुष्य कि

ल्बिषात् ॥ आपोहिष्ठादि किल्बिषादित्यंते मार्जयंते ॥ यजमानऋत्विग्भ्यो
वरं गोत्रयंवाददाति ॥ वरदानपक्षे ऋत्विजः वरंवोददामि ॥ इत्येवमेव
दानं ॥ ऋत्विजस्तमपि प्रतिगृण्हामीत्येवप्रतिग्रहः ॥ गोत्रयदानपक्षे ॥ ब्रा
म्हणोब्रम्हण्यस्यब्रम्हणेवोहुताद्यमामाहिᳫंसिष्टाहुतामह्यᳫंशिवाभवत ॥ प्रजा
पतेरविकृतः ॥ यजमानः ॥ इमागावोमृतस्यपूर्णाः सहस्रधारा उत्सा अक्षीयमा
णाः ॥ तादध्रुःपृथिवीमंतरिक्षं दिवंचताभिर्गोभिरातितराणिमृत्युं ॥ प्रजापतेरवि
कृतः ॥ अध्वर्युः ॥ दक्षिणसद्यउपहर्तवै ॥ यजमानः ॥ दक्षिणतएत ॥ संप्रेष्यति॥
तेष्वागतेषु ॥ ब्राम्हणाः इमावोगावः अहिᳫंसंतोयथाभागं प्रतिगृण्हीध्वं ॥ ऋत्वि
जः। सप्तदशकृत्व इत्यादि ॥ देवस्य॰ रुद्रायगास्ताभिमृतत्वमश्यां॰ दक्षिणोत्ता
नोवअंगीरसः प्रतिगृण्हातु ॥ इत्याग्नीध्रब्रह्महोत्रध्वर्युप्रतिप्रस्थातृमैत्रावरुणाः
क्रमेणप्रतिगृण्हीयुः ॥ ततऋत्विजोयथास्थानंप्रतिगत्वोपविशंति ॥ अध्वर्युः
॥ उत्तरेणगार्हपत्यंदर्भान्सᳫंस्तीर्यपशुपुरोडाशस्य पात्राणि प्रक्षाल्य द्वंद्वं

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

न्यंचि प्रयुनक्ति ॥ एकादशद्वादशवा कपालानि तैः सहशूर्पं कृष्णाजिनं शम्यां ॥
उलूखलं मुसलं दृषद मुपलां ॥ कुरुं पात्रीं ॥ मेक्षणं वेदं ॥ प्राशित्रहरणं प्रणीता
प्रणनयं ॥ इडापात्रं मदंतीं ॥ उपवेषं वेदाग्रैकदेशं ॥ फलीकरणं पात्रं पिष्टलेप
पात्रं ॥ इध्मप्रव्रश्चनानि दर्भंच ॥ पवित्रेस्थो वैष्णवी इत्यादि प्रणीता साद
नांतं प्रकृतिवत् ॥ न यज्ञयोगउभयोः ॥ पवित्रे आदाय स्फ्यं पात्रैः सह निधाये
त्यादि शूर्पे पवित्रे निधाये संतं कृत्वा ॥ यच्छंतां॰ देवस्यत्वा॰ भ्यामिंद्राग्नि
भ्यां जुष्टं निर्वपामि ॥ व्रीहीन्निर्वपति ॥ इदं देवाना मित्यादि ॥ परिदाने ॥ इंद्रा
ग्नी हव्य रक्षेतां ॥ प्रोक्षणे देवस्यत्वा॰ स्ताभ्यांवोजुष्टं प्रोक्षामींद्राग्निभ्यां ॥
शुधध्वमित्यादि ॥ हविष्कृत्प्रैषानंतरं मेव वाचं निसृज्य ॥ पशुं विशास्ति ॥ शमित्र्
हस्तात्स्वधितिमादाय हृदयं जिह्वा वक्षस्तनिमम तस्नेपार्श्वे सव्यं दोर्द क्षिणाच
श्रोणिः गुदकांडं एतान्यंगानि ॥ निष्काश्य दक्षिणं दोः सव्याच श्रोणि जोघ
नीच निष्काशयति ॥ गुदं मानिर्वृबीः ॥ शमितारं संप्रेष्यति ॥ शमितः पशुं ॥२३॥

विशाधि गुदं मानिर्वृबीः क्लोमानं प्लीहानं पुरीततं मेदः स्यमव धातवे ॥ धृषि
रसि ब्रह्मयच्छ ॥ मातरिश्वनो घर्मो॰ हाः ॥ शामित्राग्नौ पाकपर्याप्तोदकवतीं
कुंभीमधिश्रयति ॥ भृगूणामंगिर॰ तप्यस्व ॥ शामित्रां गारैः परींधे ॥
हृदय॰ यातिरिक्तानि ॥ निष्काशितां गानि कुंभ्यां तूष्णीं निक्षिप्य ॥ श्रपणा
र्थं ब्राह्मणं शमितारं नियुनक्ति ॥ शमिता शूलेन प्रविद्धं हृदयं शामित्रा
ग्नौ कुंभीतो दक्षिण भागे श्रपयति ॥ सुश्रृतान्यंगानि ॥ यथा भवंति तथा
श्रपयति ॥ अध्वर्युः ॥ द्यौश्चेमंयज्ञं पृ॰ तु ॥ अंगान्यनु मंत्रयते ॥ शामित्रदे
शेगर्तं खात्वा तत्र शकृत्सं प्रविध्यति ॥ उर्वौः समाजहीत्यादि ॥ एकादश
द्वादश वा कपालानि प्राकृतैंद्राग्नवदुपदधाति ॥ भृगूणामित्यादि ॥ न
विभागानिर्देशो ॥ आप्यानिनयनं गार्हपत्यस्य पश्चात् ॥ हस्तावनेनि
क्ते ॥ आत्मानमेव पवयते ॥ वेदाग्रतृणैः सह प्राशित्र हरणं ॥ निष्टप्य ॥
अंनायं प्रजा॰ संमृज्य निष्टप्य प्रोक्ष्य प्रणीतापात्रोत्तरतो निदधाति ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

हि० पशु
॥२४॥

संमार्गेनाभ्युक्ष्य ॥ दिवः शिल्पमव० अग्नौ प्रहरति ॥ वेद्यां पवित्रे तूष्णीमपिसृ
जति ॥ सस्रुवामाज्यस्थालीं वेदं पात्रीं चादायेत्यादि ॥ तूष्णीमभिघारणं ॥
आसीदतु इत्यासादनं ॥ योनः कनीयः ० अयं यज्ञः ० पंच होता ॥ पशुपुरोडाशमा
ज्यानि चाभिमृशति ॥ शृते पशौ पशुपुरोडाशेन प्रचरति ॥ यजमानेन० यारब्धा
ते पंचहोतारि ॥ जुह्वामुपस्तीर्योपभृति चोपस्तीर्य माभेरित्यभिमृश्य जुह्वां
पुरोडाशाद्द्विरवदायोपभृति स्विष्टकृदर्थमुत्तरार्धात्सकृदवदाय जुहू
स्थं द्विरभिघारयति ॥ प्रत्यभिघारण प्रस्तरबर्हिः समंजने नस्तः ॥ इंद्रा
ग्निभ्यां पुरोडाशस्यानुब्रू ३ हि ॥ अत्याक्रम्याश्राव्य प्रत्याश्राविते न प्रे
ष्यति ॥ वषट्कृते जुहोति ॥ उद्देशत्यागानुमंत्रणानि प्रकृतिवत् ॥ अध्व
र्युः ॥ तत्रैव तिष्ठन् नोपभृतं जुह्वां पर्यस्य ॥ अग्नयेनुब्रू ३ हि ॥ आश्राव्य प्रत्या
श्राविते ॥ अग्नये प्रेष्य ॥ संप्रेष्यति ॥ वषट्कृते जुहोति ॥ अग्नय इदं० ॥ अ
ग्नेरहं देवयज्ययायुष्मान् यज्ञेन प्रतिष्ठां गमेयं ॥ अग्निर्मा दुरि० जेषं ॥ अ

प्रयोग.
॥२४॥.

ध्वर्युः ॥ प्रत्याक्रम्य स्रुचमद्भिः पूरयित्वा ॥ वैश्वानरे हविरित्यादि ॥ अवि
रुज्य प्राशित्रमवदानादि न यजमानभागमवद्यति ॥ संभेदावदानादि ॥
उपभृतां मैत्रावरुणषष्ठाः प्राश्नंति ॥ न प्रतिप्रस्थातुः प्राशनं ॥ प्राशितायां मा
र्जनं पिष्टलेपफलीकरण होमौ प्रणीतासु मार्जनमुपवेषोदसनं कपाल
विमोचनं च क्रियते ॥ मनो ज्योतिर्जु० इध्मप्रव्रश्चनान्यभ्याधाय ॥ चतुर्गृ
हीताज्ये फलीकरणानोप्य ॥ अग्नेद० उलूखले० पोषायव इत्यादि ॥ यं
देवा मनुष्ये० यानि घर्मे कपाला० हविः शेषोद्वासन भक्षणे नस्तः ॥ तस्मि
न्कृते स्थाल्या आज्यात् जुह्वां पंचगृहीतं गृहीत्वा स्थालीगत पृषदाज्यात्स्रुवे
ण गृहीत्वा जुहू स्रुवं चादाय ॥ शृतं हवी: ३ शमितः शामित्राभिमुखो गत्वा
न् ॥ पाककर्तारं श्रावयन् अभिक्रम्याभिक्रम्य त्रिः पृच्छति ॥ शृतं ३ इति शमिता
त्रिः प्रत्युत्याह ॥ अध्वर्युः ॥ अग्रेण शामित्रमतिक्रम्य कुंभ्या उत्तरतः प्रदक्षिणं ग
त्वा रक्षा हृदयं प्रवृह्य कुंभ्यामवदधाति ॥ संते मनसा मनः सं प्राणेन प्राणे

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

जुष्टं देवेभ्यो हव्यं घृतवत्स्वाहा ॥ पृषदाज्येन हृदयमभिघारयति ॥ स्वाहोष्मणो व्यथिष्यै ॥ ऊष्माणमुद्यंतमनुमंत्रयते ॥ अथैतं प्रत्येत्य शामित्रस्य दक्षिणतो वस्थाय ॥ यस्त आत्मा पशुषु० मह्यं ॥ पंचगृहीतेनाज्येन कुंभीस्थं पशुमभिघार्य ॥ दृंहगा दृंह गोपतिं न रिषत् ॥ वत्सकुर्वन्नुदीचीनमुद्वास्य ॥ येन वपां तेन हुत्वा ॥ अग्निहोता ॥ अश्विना० उपवक्ता ॥ इति दक्षिणस्यां वेदिश्रोण्यां प्लक्षशाखां संसादयति ॥ यस्त आत्मा० मह्यं ॥ पशुमासाद्यमानमनुमंत्रयते ॥ अध्वर्युः ॥ हृदयशूलं प्रज्ञातं निदधाति ॥ यजमानः ॥ इदमिंद्रियममृतं वीर्यमनेनेंद्राय पशवोऽचिकित्सन् ॥ तेन देवा अवतोप मामिहेषमूर्जं यशः सह ओजः सनेयं ॥ अयं यज्ञः ॥ पंचहोता ॥ अध्वर्युः ॥ यजमानेन व्याख्याते पंचहोतरि ॥ जुहूपभृतो ध्रौवाज्यात्क्रमेणोपस्तीर्य वसाहोमहवन्यां समवत्तधान्यां च स्थाल्याज्यादुपस्तीर्य जुहूपभृतो हिरण्यशकलाववधाय दक्षिणेन जुहूपभृतावादाय सव्येन वसाहोमहवनीं समवत्तधानीं चादाय यूपाहवनीययोरं

तरेण पात्राणि हरन् स्वयं बहिर्गच्छन् ॥ अंगानां पश्चिमत उपविश्योक्तया धारयावदानं गृण्हन् ॥ मनोतायै हविषोऽवदीयमानस्यानुब्रू ३ हि ॥ संप्रेष्यति ॥ प्लक्षशाखायामक्तया धारया दैवतानां द्विर्द्विरवद्यति ॥ माभेर्मासं प्रत्येकं मंत्रावृत्तिः ॥ हृदयस्य पूर्वार्धात् ॥ मध्यादवदाय गृहीतावदानस्यैशानकोणतो द्वितीयमवद्याति ॥ एवमितरेषां ॥ जिन्हा वक्षस्तनिमम तस्ने पार्श्वे सव्यं दोर्दक्षिणाश्रोणिः ॥ एतेषां क्रमेणावदाय ॥ गुदं द्वैधं कृत्वा स्थवीय उपयउपयभ्यो निदधाति ॥ अणीयस्त्रैधं कृत्वा ॥ तस्य मध्यमं भागं माभेरित्यभिमृश्य द्वेधा कृत्वा क्रमेणावद्यति ॥ यदेवदानानि ते० यतां पुनः ॥ स्विष्टकृदर्थं महदुदकांडं प्रत्यभिघारयति ॥ उपभृति महदुदकांडं दक्षिणस्य दोष्णः पूर्वभागप्रदेशात् ॥ सव्यश्रोणेर्जघनार्धप्रदेशादवद्यति ॥ त्रेधा भेदः कृत्वा यूषेऽवधाय तृतीयेन जुहूं प्रच्छादयति तृतीयेनोपभृतं ॥ समवत्तधान्यां हृदयं जिन्हा वक्षस्तनिममतस्ने अवशिष्टं च गुदकांडं एतेषां क्रमेण दक्षिणार्धात्पा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

त्रांतरे समवदाय मनुनादृष्टामिति मंत्रेणावद्यति ॥ मेदसस्तृतीयं भागंतूष्णीमे
वेडायां निदधाति ततो हृदयादि दक्षिण श्रोण्यं तेभ्यो दशभ्यो दैवतेभ्यः ॥ पूर्वा
र्धादणुमिव दीर्घं यजमानभागमवद्यति ॥ तमाज्येन संतर्प्येत्यादि ॥ ततो हृद
यं जिह्वा वक्षस्तनिमस्ने ॥ एतेषां प्रथमावदानवत्सं भेद संज्ञकावदानं सम
वत्तधान्यामवद्यति ॥ गुदस्यन यजमानभागः ॥ ततो नस्थिभिरिडां वर्धयति ॥
शृतमशृतं च पशुꣳ संनिधाय ॥ ऐंद्रः प्राणो अंगे अंगे निदेध्यदैंद्रोपानो अंगे अंगे
विबौभुवद्देवत्वष्टर्भूरितेसꣳ समेतु विषुरूपा यत्सलंक्ष्माणो भवथ देवत्रा यंत
मवसे सखा यो नुत्वा मातापितरौ मदंतु ॥ उभयꣳ संमृशति ॥ वसाहोमहवन्यां
वसाहोमं गृण्हाति ॥ श्रीरस्यग्निस्त्वा श्रीणातु ॥ स्रवंतीं धारां वामहस्तगृ
हीतेन स्वधिति नातिर्यगाध्यति ॥ सकृच्चतुरवदानस्याद्विः पंचावत्तिनः ॥ ॥२६॥
आपः समरिणन्वातस्यत्वा ध्रज्यै पूष्णोरꣳह्या अपामोषधीनाꣳरोहिष्यै ॥ पा
र्श्वेनिवसाहोमं प्रयौति ॥ जुहूपभृदिडास्थानि यूषेणोपसिच्य यथेतमेत्य वसा

होमहवनीꣳ समवत्तधानीं चांतर्वेदि निदधाति ॥ जुहूपभृतोर्हिरण्यशकलावव
धाय सकृत् जुहूमभिघार्यो पभृतं द्विरभिघारयति ॥ वसाहोमहवनीꣳ समवत्तधा
नीं च स्थाल्याज्येनाभिघारयति ॥ जुहूपभृतावादाय ॥ इंद्राग्निभ्यां छागस्य हवि
षोनुब्रू ३ हि ॥ संप्रेष्यत्रत्याक्रामति ॥ प्रातिप्रस्थाता वसाहोमहवनीमादायाग्रे
णाहवनीयंगत्वाध्वर्योर्दक्षिणतस्तिष्ठति ॥ अध्वर्युः ॥ आश्राव्य प्रत्याश्राविते ॥
न प्रेष्यति ॥ प्रातिप्रस्थाता ॥ घृतं घृतपावानः पिबत वसां वसापावानः पिबतां
तरिक्षस्य हविरसि स्वाहा त्वां तरिक्षाय ॥ अंतरिक्षायेदं० ॥ वसां जुहोति ॥ व
याज्याया अर्धर्चे वसाहोमस्य चतुर्थाꣳशं जुहोति ॥ अध्वर्युः ॥ वषट्कृते जुहोति ॥
यजमानः ॥ इंद्राग्निभ्यामिदं० ॥ इंद्राग्नियोरहं देवयज्ययेंद्रियावी भूयासं ॥ इत्य
संनयत इंद्रयाजिनश्च ॥ जेमानं महिमानं गमेयमिति महेंद्रयाजिनः ॥ प्रतिप्र
स्थाता तत्रैवातिष्ठन् ॥ दिशः स्वाहा ॥ पुरस्ताज्जुहोति ॥ प्रदिशः स्वाहा ॥ दक्षिणतः ॥ आदि
शः स्वाहा ॥ पश्चात् ॥ विदिशः स्वाहा ॥ उत्तरतः ॥ उद्दिशः स्वाहा ॥ मध्ये ॥ यजमानः ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ २७ ॥

दिग्भ्य इदं० ॥ प्रतिदिग्भ्य इदं० ॥ आदिग्भ्य इ० ॥ विदिग्भ्य इ० ॥ उत् दिग्भ्य इदं० ॥ इ
तिक्रमेण त्यागाः ॥ ततः प्रतिप्रस्थाता उपविश्य ॥ स्वाहा दिग्भ्य इ० ॥ मध्ये गत्वा वेव
प्रदक्षिणमनु परिषिंचति ॥ आसीनस्तिष्ठन् वा नमो दिग्भ्यः ॥ इति दिश उपति
ष्ठते ॥ अध्वर्युः ॥ तत्रैव तिष्ठन् प्रदक्षिणमावृत्य स्थालीगतेन पृषदाज्येन पूर्णं
स्रुवं जुह्वामानीय ॥ वनस्पतयेनुब्रू३हि ॥ संप्रेष्यति ॥ आश्रा[redacted]व्य प्रत्याश्रा
विते ॥ वनस्पतये प्रेष्य ॥ संप्रेष्यति वषट्कृते जुहोति ॥ यजमानः ॥ वन
स्पतय इदं० ॥ वनस्पतेरहं देवयज्यया युष्मान् यज्ञेन प्रतिष्ठां गमेयं ॥ अध्वर्युः ॥
तत्रैव तिष्ठन् नौपभृतं जुह्वां पर्यस्य ॥ अग्नये स्विष्टकृतेनुब्रू३हि ॥ संप्रेष्यति ॥
आश्राव्य प्रत्याश्राविते ॥ अग्नये स्विष्टकृते प्रे३ष्य ॥ पशु स्विष्टकृति संप्रेष्यति
॥ वषट्कृते जुहोति ॥ अग्नये स्विष्टकृत इदं ॥ अग्ने स्विष्टकृतोहं० प्रतिष्ठां ग
मेयं ॥ अग्निर्मा दुरिष्टात्पातु० जेषं ॥ अध्वर्युः ॥ प्रत्याक्रम्य स्रुचमद्भिः पूरयित्वा ॥ २७ ॥
॥ वैश्वानरे हवि० सादयित्वा स्रुचौ ॥ पर्वाजनादि ॥ मेदो मिश्रमवांतरेडामवद्य

ति ॥ इडोपाह्वाने ब्रह्मन्नत्यतिरिक्ता नामन्वारंभः ॥ यजमानसप्तमाः पश्चिडां प्रा
श्नंति मार्जयंते ॥ न हविः शेषोद्वासनं ॥ अनूयाजार्थं उल्मुके अपिसृज्य ॥ अग्नी
दौपयजानंगारानाहरोपयष्टरुपसीद ब्रह्मन्प्रस्थास्यामः सामिधमाधायाग्नी
परीधीं श्चाग्निं च सकृत्सकृत्संमृड्ढि ॥ शामित्रागेः सकाशादाग्नीध्रोंगाराना
हृत्योत्तरस्यां वेदिश्रोण्यां बर्हिर्व्यूह्यन्युप्योप समादधाति ॥ ततस्तं परिस्तृणा
ति ॥ ततः प्रतिप्रस्थाता ॥ तस्य पश्चादुपविशति ॥ ब्रह्म ॥ देवसवितरे० ॥ आ
ग्नीध्रः ॥ एषा ते अग्न इत्यादि संमार्गप्रहरणांतं ॥ अध्वर्युः ॥ प्रतिप्रस्थातरेतद्गुदकां
डं तिर्यक् संभिदन्नेकादशधा संछिद्य वसाहोमहवन्या हस्तेन वोपयजा ॥ संप्रे
ष्यति ॥ प्रतिप्रस्थाता गुदकांडमेकादशधा छिनत्ति ॥ अध्वर्युः ॥ यजमानेनन्वा
रब्धे सप्तहोतरि पृषदाज्यं जुह्वामानीय पृषदाज्यधानीमुपभृतं कृत्वा पृषदाज्ये
नैकादशानूयाजान्यजति ॥ देवेभ्यः प्रेष्येति ॥ प्रथममनूयाजं संप्रेष्यति ॥
प्रेष्य प्रेष्येत्युत्तरांश्चतुर्थप्रभृतिषु यजेति मैत्रावरुणेनोच्यमाने यज यजेत्य

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

हि॰ पशु. ध्वर्युराहान्यम दशमात् ॥ आधानां त्रयाणां ॥ समिधिः पुरस्ताद्भागः ॥ ततो द्वयो प्रयोग
॥२८॥ र्मध्ये ॥ ततो द्वयोः पश्चादारभ्य पुरस्ताद्भागंपर्यंतं ॥ तत एकस्य मध्ये ॥ तत एक
स्य पश्चादारभ्य पुरस्ताद्भागपर्यंतं ॥ तत एकस्य पुरस्ताद्भागे ॥ तत एकस्य
पश्चाद्भाग~~ग्राति~~मारभ्य पुरस्ताद्भागपर्यंतं ॥ समुद्रं गच्छस्वाहेत्येतैः ॥ प्रति
प्रस्थातानूयाजानां हुतं हुतमुपयजति ॥ अध्वर्युः ॥ अत्याक्रम्याश्राव्य
प्रत्याश्राविते देवेभ्यःप्रे ३ ष्य ॥ प्रथममनूयाजं संप्रेष्यति ॥ वषट्कृते
जुहोति ॥ प्रतिप्रस्थाता ॥ समुद्रं गच्छस्वाहा ॥ छिन्नंगुदकांउशकलं हु
तमनूयाजमुपयजति ॥ एव मुत्तरत्र ॥ यजमानः ॥ ।बर्हिषेग्नय इदं॰ ॥
समुद्रायेदं॰ ॥ बर्हिषोहं दैव यज्यया प्रजावान्भूयासं ॥ आ ३ श्रा ३ ॰ प्रे ३ ष्य
॥ अंतरिक्षंगच्छस्वाहा ॥ यजमानः ॥ देवीभ्यो द्वाभ्योग्नय इदं॰ ॥ अंत
रिक्षायेदं॰ ॥ द्वारामहं दैवयज्यया प्रजावान्भूयासं ॥ अ॰ आ॰ अ॰ प्रे ३ ॰ ॥२८॥
देवं सवितारं गच्छस्वाहा ॥ देवीभ्यामुषासानक्ताभ्याग्नय इदं॰ देवाय

सावित्र इदं॰ उषासानक्तयोरहं दै॰ प्रजावान्भूयासं॥ अ॰ आ॰ अ॰ प्रे॰ यज्मान॰ प्र॰ ज
अहोरात्रेगच्छस्वाहा ॥ देवीभ्यां जोष्ट्रीभ्यामग्नय इदं॰ अहोरात्राभ्यामिदं न॰ ॥ जो
ष्ट्रोरहं दै॰ पशुमान भूयासं ॥ अ॰ आ॰ प्रे॰ य॰ प्र॰ मित्रावरुणौ गच्छस्वाहा ॥ दे
वीभ्यामूर्जाहुतीभ्यामग्नय इदं॰ मित्रावरुणाभ्यामिदं॰ ॥ ऊर्जाहुत्योरहं दैवय
ज्यया पशुमान्भूयासं ॥ अंगिरसोमास्य॰ रहेोबुः ॥ अ॰ आ॰ अ॰ प्रे॰ य॰ प्र॰ ॥ सो
मंगच्छस्वाहा ॥ देवाभ्यां दैव्याभ्यां होतृभ्यामग्नय इदं॰ ॥ सोमायेदं॰ ॥ दैव्यो
दै॰ ययोर्होत्रोरहं दैवयज्यया युष्मान् यज्ञेन प्रतिष्ठां गमेयं ॥ अ॰ आ॰ अ॰ प्रे॰
य॰ प्र॰ यज्ञं गच्छस्वाहा ॥ यजमानः ॥ तिसृभ्य तिसृभ्यो देवीभ्योग्नय इदं॰ ॥
यज्ञायेदं॰ ॥ तिसृणां तिसृणां देवीनामहं दैव य॰ युष्मान य॰ यं ॥ अ॰ आ॰ अ॰
प्रे॰ य॰ प्र॰ छंदांसि गच्छस्वाहा ॥ यज॰ ॥ देवाय नराशंसायाग्नय इदं॰ ॥ छंदो
भ्य इदं॰ ॥ नराशंसस्याहं दै॰ पशुमा॰ सं ॥ अ॰ आ॰ अ॰ प्रे॰ य॰ प्र॰ द्यावापृथिवी
गच्छस्वाहा ॥ यज॰ ॥ देवाय वनस्पतयेग्नय इदं॰ ॥ द्यावापृथिवीभ्यामिदं॰ ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

हि० पशु ॥२९॥

वनस्पतेरहं देव० युष्मान् यज्ञे०यं ॥ अ० आ० अ० प्रेऽुष्य ॥ यजेति नास्ति ॥ प्र० प्रयोग
नभौ दि०यं गच्छ स्वाहा ॥ देवायबर्हिषेवारितीभ्यो ग्नय इदं० ॥ नभसे दि० या
येदं० ॥ बर्हिषोवारितीनाम० प्रजावो० सं ॥ अ० आ० अ० प्रे० य० प्र० ॥ अग्निं वै
श्वानरं गच्छ स्वाहा ॥ यज० ॥ देवायाग्नये स्विष्टकृतेग्नय इदं० ॥ अग्नयेवै
श्वानरायेदं० ॥ अग्ने स्विष्टकृतोहं दैव यज्यया युष्मान्यज्ञेन प्रतिष्ठां गमेयं ॥
प्रतिप्रस्थाता ॥ अद्भ्यः स्त्वोषधीभ्यः ॥ औपयजांगारेभ्य उत्तरतो बर्हिर्बिहस्त
संलग्नं लेपं निमार्ष्टि ॥ मनो मे हार्दियच्छ तनूं त्वचं पुत्रं नप्तारमशीय ॥ हृदयदे
शमभिमृशति ॥ उदकस्पर्शः ॥ अध्वर्युः ॥ स्वस्थानात्स्वरुमादाय ॥ दक्षिणत
स्तिष्ठन्नेव जु०हाग्निः स्वरुमंक्त्वा द्यांते धूमो गच्छत्वंतरिक्षमर्चिः पृथिवीं भस्म
ना पृण स्वाहा ॥ जुन्हाहवनीये ध्वर्युः ॥ स्वरुं जुहोति ॥ यजमानः ॥ स्वरव इदं० ॥ ॥२९॥
शृंगाणीवेच्छृंगिणा२ संददृश्रिरे च षाल वंतः स्वरवः पृथि०व्यां ॥ ते देवासः स्वरवस्त
स्थिवा२ सो नमः सखिभ्यः सन्नान्मावंगात ॥ हुतं२ स्वरुमुपतिष्ठते ॥ अध्वर्युः

प्रत्याक्रम्य यथायतने स्रुचौ सादयित्वा ॥ वाजस्यमा प्रसवेनेत्यादि ॥
जुहूपभृतोः पृषदाज्य धान्याश्च० यूहनं प्रस्तर समं जनं च तत्तन्मंत्रेण ॥ भरद्वा
ज मते वसाहोम हवन्याश्च सूक्त वाके इषिता दै०व्या होता० सूक्त वाकाय सूक्ता
प्रे ऽुष्य ॥ सूक्त वाके संप्रेष्यति ॥ आप्यायंतामाप इत्यादि ॥ यजमाने विशेषः
इंद्राग्निभ्यामिदं० ॥ इंद्राग्नियोरहमुज्जितिमनूज्जेषं ॥ वनस्पतय इदं० ॥ वन
स्पतेरह० जेषं ॥ देवेभ्य आज्यपेभ्य इत्यादि प्रकृतिवत् ॥ अध्वर्युः ॥ अग्ने
र्वोपन्नगृहस्य सदने सादयामि सुम्नाय सुम्निन्यः सुम्ने माधत्त धुरि धुर्यौपा
त ॥ इति स्रुग्विमोचन मंत्रे ऊहः चत्वारः पत्नीसंयाजाः सोमं त्वष्टारं च प्रकृ
तिवदिष्ट्वा जाघनीं लोमरहितां कृत्वा जु०ह्वामुपस्तीर्य x जाघन्या अधस्तनप्रदेशा
उत्तानायाजाघन्या देवानां पत्न्यर्थं द्विर्मां२ समवद्यति ॥ सकृदभिघारयति ॥
प्रैषोप्रकृतिवत् ॥ जु०ह्वामुपस्तीर्य गृहपत्यर्थं द्विर्मां२ समवद्यति ॥ सकृदभि
घारयति ॥ च प्रैषादि प्रकृतिवत् ॥ देवानां पत्नीनामग्नेर्गृहपतेश्च समस्तानुमं

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

त्रणमेव संपत्नीपत्या सुकृतेनग॰ होतुरंगुलीपर्वणी अनक्तीत्यादि होर्तुर्हस्तउप
स्तीर्य जाघन्याउत्तान प्रदेशात् द्विवारं मांसमवदायाज्येनाभिघारयति॥
आग्नीध्रहस्ते द्विरुपस्तीर्य द्विवारं मांऽसमवदाय द्विरभि घारयति॥ उपहूय
मानामध्वर्युराग्नीध्रः पत्नीचान्वारभंत इत्यादि॥ यजमानकर्तृकमनुमंत्रणं
प्रकृतिवदेव॥ न फलीकरणं पिष्टलेप होमौ॥ अध्वर्युः॥ इमंविष्यामि इत्यादि
वेदस्तरणानुमंत्रेण॥ त्वयावेदिमिति मंत्रः॥ संतनोतीत्यंतः॥ नपार्वणः॥ बर्
गृहीत्वेत्यादि समिष्ट यजुःप्राक्तनं यत्कर्म तत्कृत्वा प्रकृतिवत् ध्रुवामाप्या
य्य ध्रुवास्थं सर्वं जुहामवनीयां तर्वैयूर्ध्वस्तिष्ठन् त्रीणि समिष्ट यजूंऽषि
जुहोति॥ अंतिम समिष्ट यजुर्मंत्र मध्य गत स्वाहाकारे बर्हिरनुप्रहरति॥
यज्ञयज्ञं गच्छ यज्ञपतिं गच्छ स्वां योनिं गच्छ स्वाहा॥ यज्ञायेदं॰॥ एषते यज्ञो
यज्ञपते सह सूक्तवाकः सुवीर स्वाहा॥ यज्ञपतय इदं॰॥ देवागातु विदो॰ धा
स्वाहा॥ उद्देश त्यागानुमंत्रणानि प्रकृतिवत्॥ अध्वर्युः॥ अभिस्तृणीहि॰ ॥३०॥
कस्त्वायुनक्ति सं॰ चतु॥ ततो हृदय शूलेन चरंति॥ अध्वर्युः॥ असंऽस्पृ

शन् हुत्वा॥ शुगसितमभि शोचयोस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः॥ शुष्कस्य चार्द्रस्य च
संधावुद्वासयाति॥ धाम्नो धाम्नो राजन्नितो वरुण नो मुंच॥ सपत्नीकाः सर्वे शूल
मुपातिष्ठंते॥ सुमित्रान आप ओषधयः संतु दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्यो स्मान्द्वेष्टि यं च व
यं द्विष्मः॥ उद्वासित शूल समीपे मार्जयंते॥ चात्वाले मार्जयंत इत्यापस्तंबः॥ उ
दकस्पर्शः॥ स यजमान ऋत्विजः॥ पत्नी चैकैकां समिधं गृहीत्वा औत्तरवे
दिक समीपे गच्छंति॥ यजमानः॥ एधोस्येधिषीमहि समिदसि तेजोसि
तेजो मयि धेहि॥ औत्तरवेदिके समिधमादधाति॥ अपो अन्वचारिषंऽरसे
न समसृक्ष्महि॥ पयस्वाऽग्न आगमं तं मासंऽसृज वर्चसा॥ औत्तरवेदि
कमुपतिष्ठते॥ ततः पत्नी एधोस्येधिषीमहि॰ धेहि॥ गार्हपत्ये समिधमादधाति
॥ अपो अन्वचारिषंऽरसेन समसृक्ष्महि॥ पयस्वत्यग्न आगमं तां मासंऽसृ
ज वर्चसा॥ गार्हपत्यमुपतिष्ठते॥ ततो यजमानवदध्वर्युब्रह्महोत्राग्नीध्र
प्रतिप्रस्थातृ मैत्रावरुणानां क्रमेणोत्तरवेदिके समिदाधानमुपस्थानं च
यजमानः॥ इदंऽहविः प्रजननं मे अस्तु॥ पशुसंबंधि स्वभागं प्राश्नाति॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

हि० पशु०
॥३१॥

विष्णोः क्रमोस्यभिमातिहेत्यादि यज्ञशंचत इति संस्थाजपातं कृत्वा ॥ आ प्रयोग
शास्मानः सुवीर्यं राय पोषं स्वाभिषेयं ॥ बृहस्पतिनाराया स्वगा कृतो म
ह्यं यजमानाय तिष्ठ ॥ संस्थिते यजमानो यूप मुपातिष्ठते ॥ इतऊर्ध्वेन यूप
स्पर्शः ॥ ब्रह्मा ॥ अयाउग्नि० ॥ यजमानः ॥ वृष्टिरसि वृश्च० ॥ ब्राह्मणां स्तर्प
यित वै शत ब्राम्हण भोजनं ॥ कर्मथि प्रयाणे यः पक्षस्वीकृतस्तदनुसारेण
प्राकृत विहारं प्रत्यग्नीन्नयति ॥ गृह्याग्निमपि ॥ पशोः शिष्टानि मांसानि यूपं च
लौकिकाग्नौ दाहयेत् ॥ शामित्राग्नो अपवृत्ते कर्मणि लौकिकत्वे सिद्धतास्मि
न्नेव दाहयेत् ॥ अथ पाशुकौ विहारः ॥ तुर्यंगुलोनकारत्नयो ष्ठो प्राक् परिकी
र्तिताः ॥ अष्टांगुलाधिकारत्निभिस्तु त्रिभिः पुरस्थ रथमात्री वेदिरिति पक्षे
मान मिदं स्मृतं ॥ मानार्धाभ्यास विधिना श्रोण्यंस परिकल्पना ॥ अपि वा
षड रत्निः स्यात् प्राची वेदिस्तु पाशुकी ॥ वेदा रत्निस्तु पश्चात्स्यात्तिरश्ची
पाशुबंधकी ॥ भवेत्तिरश्ची पुरतस्त्र्यरत्निरिति वेदिका ॥ असंनतै
व वेदिस्या पाशुक्युभयपक्षके एनमाहवनीयस्य स्यात्संलग्नैव सघना

पशुः प्रातर्दोह विकारः ॥ हिरण्यकेशी निरूढ पशुबंध प्रयोग समाप्तं
॥ शुभं भवतु ॥ शके १८७४ नंदननाम संवत्सरे दक्षिणायने आषा
ढ कृष्ण चतुर्थ्यां गुरु वासरे तद्दिने जोशी इत्युपाह्व अनंत सूनोः
राजाराम शर्मण इदं पुस्तकं लिखितं ॥ स्वार्थं ॥ परार्थं च ॥
॥ श्रीयज्ञेश्वरार्पणमस्तु ॥ ता० १०-७-१९५२

→ ००←

वे० गोपिनाथ भट्ट विरचित प्रयोगः अस्तिः

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

इति हिरण्यकेशी पशुबन्ध प्रयोग समाप्त

→→ रा॰ अ॰ जोशी ←←

M160

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

[OrderDescription]
,CREATED=06.08.19 14:52
,TRANSFERRED=2019/08/06 at 15:02:23
,PAGES=34
,TYPE=STD
,NAME=S0001332
,Book Name=M-160-HIRVYAKESHIY PASHVANDH PROYOG MSS
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF
,FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection